

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 19. septembra 1855.

List 75.

Od setve gojzdnega drevja.

Marsikaj koristnega so že ti listi prinesli od gojzdnega drevja. In res! prav potreba je, da se gospodarji večkrat opominjajo gojzdov, iz katerih nam žuga dragina, ktere ne bo moč v 3 ali 5 letih odpraviti, kakor dragino poljskih pridelkov.

Naj sledi tu ob kratkem popis, kako naj se seje gojzdno drevje.

Hočeš prav opraviti drevno setvijo po svojem namenu, poskerbi si nar poprej zadosti in dobrega zrelega semena.

Brez semena ne zamoreš nič drevja zasejati; slabo seme ti ne klije, in ves trud in delo skazi. Znano je, da vsako drevje seme rodi, iz kterega sopet drugo enacega plemena drevje zraste, in tako se more vsako drevje s semenom zarediti in razploditi. Pa treba je, da seme na semenščaku ali semenskem drevesu popolnoma dozori, namreč da ima vse k obrodovitenji potrebno, zunajno in znotrajno kožo, jedro in kal, v kateri je že zacimek prihodnje rastike. Iz semena brez kalí klice in rastike ne bo. Tudi mora biti seme dobro zrelo, in to se pozna, kadar ima svojo potrebno podobo, velikost, bër s in krepkost zerna, in kadar ob navadni dobi samo od sebe pada z drevja. Zadnjič se mora tudi seme, da dobro obrodí, ob pravi dobi poberati, očistiti, in če se kmali ne poseje, tako spraviti, da svoje klitnosti, to je, zmožnosti klico pognati, ne zgubi.

V krajih, kjer ni drevja, ni mogoče zadosti semena dobiti od mnogoterega drevja, ktero bi radi posejali. Treba je v taci okoljšinah iz drugih krajev pri sosedih semena osberbeti ali ga od deleč kupiti. Hočemo vendar nekaj drevnega semena poznati, in učiti se, kako se pobera, in do setve hrani.

Od drevnega semena.

Hrastovo seme, kteremu želod pravimo, dozori ob sv. Mihelu konec kimovca; to se pozna, kadar sam odpada. Tačas naj se kmalo pobera, pa le izpod dreves popolnoma zdravih. Madežne, červive želode pusti, niso za setvo. Dobri pa so, če imajo jedra na rumeno bele, zdrave, sočnate, ne pa osuhljatih rujavih ali černih, in da so polne v luščini ali koži. Želod se tu in tam pri nas doma dobí, ali pa pri sosedih, kar ga je treba; ne pride čez 5 ali 6 grošov polovnik. Če se želod kmali ne poseje, hrani ga v hladnem kraji in večkrat ga premeči, da ne sklije, tudi vari, da ne pomerzne in se ne posuší, drugači si ga zastonj poberal.

Bukva rodi znano bukvice tudi kimovca ali v začetku oktobra zrelo, ki pada iz češulic; tudi dosti ježic ž njo na tla pride. Vse leto se z listjem vred pod bukvami pograbi, ter se potem ali v gojzdu ali doma na skednji zveja, ali pa tudi vse skup poseje. Tisti, ki v gojzd po čoke ali po derva hodijo, bi utegnili veliko bukovega semena v vrečah domu donesti, in za malo povračilo svoje zamude soseskam prodati, kar jim ga bo za posetev treba. V dobri letini, kadar prav bukve rodé, je vse polno bukvice pod bu-

kvami; dečko, ki starišem čoke tešejočim živino po gojzdu pase, bi jo mogel polne vreče z rokami nagrabiti. Pa le vsakih pet let je tako dobra rodovitnost bukvice; v prijaznih krajih je vendar tudi vsako leto nekoliko žira. Če se bukvice kmali ne poseje, se more hraniti kakor želod. Dalje ko do spomladi tine ostane ne želod ne bukvice: kal se jima vsuší.

Gabrovo seme je v rahlih belozelenih šopkih; majhine zernica, podolgovate, robate pod luščinami ležé oktobra (kozoperska) zrele. Potergajo se celi šopki z roko na drevesu in se v hladnem jügnu ali skednji posuší ter se zernje izmlati in zveja ali opolje. Šest polovnikov šopkov mora biti za en polovnik čistega zernja. Pa ni ga treba toliko za enkrat, ker se ne bo sam gaber sejal, temuč le med drugo drevje. Nar bolje seme je od drevja na prostini rastečih in obsončenih. Hraniti se dá gabrovo seme tudi le do spomladi; večkrat se mora pomešati, da ne zadahne in se ne spridi.

Jesenovo seme ima podolgato, plošnjato zernje v mešiču kakor jezičke zavito, kozoperska zrelo. Osmuka se kakor gabrovo seme in pusti se v hladu na rahlo posuto in večkrat premešano osušiti. Dve leti se lahko hrani, če ima hlad. Kasno klije, še le čez eno leto, včasí še le čez poldrugo.

(Dalje sledi.)

Gospodarske skušnje.

Iz grojzdjevih pèšk olje.

Ogerski časnik „Gazd. Lapok“ je dal unidan na znanje, da neki vinorejec na Ogerskem je nabral čertert vedra grojzdjevih pèšk, ki jih je do dobrega posušil in prerešetal, da jih je bilo potem le 4 bokale in pol; na navadni preši, kjer se olje preša, jih je prešal in dobil čez pol bokala ($\frac{5}{8}$) olja. — Navadno se dobí iz 4 veder sprešanega grojzda eno vedro tropin, iz teh pa dva bokala neposušanih grojzdjevih pèšk in iz teh osminko bokala dobrega olja za mizo. Iz 100 veder bi se tedaj dobili 3 bokali in osminka dobrega olja. — Ali se pa to spleča, bojo vinorejci sami vedili.

Les tako narediti, da se ga ogenj ne prime.

Potašlja se raztopí toliko v vodi, da je voda, kakor pravimo, prav nasitena ž njim; ti potašeljnovi vodi se primeša potem toliko štirke (tudi iz krompirja narejena štirka je dobra), da je voda gosta kakor navadna vodena barva; na to se vmeša še ila, da vsa zmes je gosta kakor smetana. Z navadnim zidarskim čopičem (penzeljnom) se namaže potem les; tacega lesa se ne prime ogenj, in le če bi kaka stvar dolgo časa na njem ležala, bo začel tleti in v oglje se bo spremenil, nikdar pa se ne s plamenom vžgal.

Vrednost lanenih ali ogeršičnih preš.

V nekem zboru saksonskih kmetovavcev so se pomenkovali: ktera klaja je naj bolji kup, zraven pa tudi tečna živini, ako pride gospodar tako deleč, da mora klajo kupovati? Sklenili so po obilnih sku-

NOVIČE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tecaj XIII.

V Ljubljani v saboto 22. septembra 1855.

List 76.

Od setve gojzdnega drevja.

Od drevnega semena.

(Dalje.)

Jelša abrančike rodi, v katerih majhine rosaste znotraj močnate zernica pod luščinami tičé, konec kimovca ali kozoperska so zrele. Potergajo se abranke in zmencá se zernje iz njih, popred v mlačni gorkoti deržane, da se odpró. Preseje se seme, in v hladu hrani, pa večkrat preplati se mora; boljše je vendar, da ga le kmali poseješ, da hitreje oklije, in da ni v nevarnosti, skaziti se. Koristno bi bilo pri nas jelšino seme poberati in sejati ga po vsih jarkih in mokrotnih brežinah, da se prav gosto jelše zarastejo in zemljo zderžavajo.

Brezove češarke ali abranke hiti poberati, ko seme v njih dozreja. Zernica so zlo majhne s peruticami ali kožico obdane, in kimovca, pri nekterih brezah pa in v prijaznem podnebjí že velicega serpana zrele. Odletí zrelo seme in pa osuje se, in prazne abranke ti ostanejo, če se mudiš poberati jih, dokler niso odperte ali izprezane.

Od smerdelike in mokovnice seme dobiš, če iz nju bubik koščice izpereš, ali pa cele bubike za setvo poberesh konec kimovca zrele. Dosti jih po gorah in ob krajih gojzda raste, in skora vsako leto so polne. Tudi se oskoršje, to je, smerdelika in mokovnica, brekulja in domača oskorš po natičih in odrejenjih zaredé. Náгноja seme se tudi po gorah dobi, stročje ima, in v njem obistaste zerna, pri nas so velikega serpana zrele. Lahko tudi náгноj zarediš, če njegove koreninske izrastke izkopaš in presadiš.

Javorjevo seme, podobno maklenovemu, ki semtertje pri nas raste, kimovca ali kozoperska dozori. Brest pa ima že rožniga cveta zrelo seme; to je majhno zernje zaraščeno s kožico žolto-zeleno v šopkih. Jelovo seme v podolgovatih češarkih raste, ter pod terdimi luskinjami zernica lanenemu semenu podobne in s tancimi peruticami obraščene ležé; leto seme se pri hoji kmali ko je zrelo, osuje, pri drugi jelovini pa kasneje, potem ko se češarki ali od sonca ali od nalaš storjene gorkote izprezajo.

Da se dovolj semena pripravi, se mora vediti, koliko ga je treba po primeri od vsacega drevja na prostor, ki je za posetvo odmenjen, postavimo, na en oral (joh), da se vse lepo zaraste in pleše ne ostajajo. Morajo pa iz posejanega semena prvo leto saj po tri rastike prikazati se na ploši stopinjo široki, od hrasta pa, ki je raji na prostem, saj po dve, če želimo, da gosto drevje zraste.

Da se to zgodi, je boljše enmalo več semena posejati, kakor da bi se potler mogle pleše poštercati, ali sejati drugač in nove stroške imeti. Pa tudi pregosta posetva bi brez potrebe stroške in dela storila in zabavljala, zakaj silo pregosto drevjiče ne more rasti.

Razna je potreba semena vsakega drevja; če manje je seme in manj teže ima, manj ga je treba. Tako se z enim polovnikom brezovega semena, ki 7 li-

bric vaga, lahko ena četertinja orala obseje, to je, prostor 20 seznjev na dolgo in 20 na široko; želoda pa, ki ga polovnik okoli 26 libric potegne, je še komaj šest polovnikov takemu prostoru zadosti.

Razna je tudi potreba semena, če se kak prostor le samo z enim drevnim plemenom obseje, ali pa s pomeso več drevja. Prihrani se dosti semena, če se namesto kak prostor vés na gosto posejati, le razori ali jarčiči naredé in va-nje seme poseje; na pol manj ga je treba. Kar je listnega drevja, ga ne bomo nobenega zgol samega sejali, temuč le pomeseno seme od več drevnine; postavimo, hrast z brestom, javorom in z brezo ali tudi z drugimi, le jelovina se zgol sama seje.

(Dalje sledí.)

Gospodarske skušnje.

(*Umetna réja rib*) ni več prazna beseda, ampak je živa resnica tudi v našem cesarstvu. V Alt Auser-u v zgornji Austrii so skusili letošnjo pomlad pervikrat ribe pomnožiti na tisto umetno vižo, o kateri so "Novice" že enkrat govorile — in čujte! že ondašnje jezero mergolí posterv, ki švigajo po njem kot blisk. Ribči tukaj želé sedaj se lotiti te umetne riboreje prav na debelo, ker so se prepričali, da v malo dneh se oživi sila veliko ribic. C. k. ministerstvo notrajnih oprav je ondašnji kmetijski družbi vediti dalo, da bo vlada rada podpirala tako početje, ako se ga kdo loti z dobrim vspehom.

(*Da bi se slane ali mraza obvarovala ajda*) je koroška kmetijska družba nasvetovala vladarstvu postaviti, po kateri naj bi vsim občinam (soseskam), kjer imajo ajdo, se ukazalo, da v nevarnih jesenskih dneh naj kurijo na polji in tako napravljajo dim, ki ajdo varuje slane. Osnova te postave, ktera se opira na skušnje družih dežel in na gotove pravila natoroznanstva, obsega 7 razdelkov, v kateri je vse natanko določeno, kaj in kako naj se stori. V vsih soseskah, kjer na sternašča sejejo ajdo, naj vsak gospodar po velikosti njiv, ki jih obseje z ajdo, napravi kurjavo: za pol orala 1 germado, za cel oral 2 germadi, za 2 orala 4 germade itd. Vsake sorte šara je za germade dobra, da se le veliko dima nareja, in da je kup tako velik, da gori skoz 6 ur; — županom naj se izroči, da čujejo nad tem, da vsak napravi tako kurjavo, — če ne, naj ima pravico jo napraviti na stroške nemarnega gospodarja, — slane se je bati, če je jasno in brez vetra, gorkomer pa ob treh zjutraj ne kaže več kot 3 stopnje gorkote; župan naj si omisli gorkomer (termometer) in ga obesi na severno stran kakega kola, ki je enmalo od hiš preč; če je zvečer že tako merzlo, da se je drugo jutro slane bati, naj župan sam ali kak njegov namestnik od dveh do treh zjutraj večkrat na gorkomer pogleda, in če vidi, da ob jasnem nebu brez vetra gorkomer pade na 3. stopinjo nad ničlo, naj z možnarjem ustrelí ali pa z zvonom znamenje dá, da se imajo vse germade zažgati in tako kuriti, da se

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 29. septembra 1855.

List 78.

Živo pridoročilo našim živinorejcem.

Kdor želi zboljšati svojo govejo živinico, ktera je podlaga srečnega kmetovanja, si mora za pleme izbrati dobrega blaga, in prvi začetek se počne s tem, da si oskerbi dobrega junca, ki preliha svojo žlahno kri v bolj izbrano domačo. V 53. listu letošnjih „Novic“ smo v spisu „od stanovitosti živinskih plemen“ bolj na drobno povedali, kako se to doseže. Danes zamoremo našim umnim gospodarjem veselo novico povedati, da se jim sedaj kaj lepa priložnost ponuja, da za majhen dnar si zamorejo žlahnih švajcarskih junčkov kupiti in z njimi začeti požlahnovanje svoje domače govedine po vodilih 53. lista.

Gosp. vitez Šorno, novi gospodar grajšine na Lešičjem (Gayrau) nad Laverco, poldrugo uro od Ljubljane na dolenski cesti, se je letos iz Švajca preselil k nam na Krajsko in, kakor smo v „Novicah“ povedali, pripeljal seboj več pravih in žlahnih švajcarskih goved. Nekatere teh krav so prinesle že na naši zemlji mlade na svet, in kakor nalaš so razune telice vsi drugi junčki. Sedem jih je po 6 do 2 tedna starih. Škoda se zdi verlemu gospodu dobre živinčeta mesarjem prodati, ker vsih juncov njemu ni potreba, marveč želi, da bi jih naši gospodarji kupili, ako želé zboljšati svojo živinorejo.

Naj bi tedaj ne zanemarili te lepe priložnosti, ktera se le redkokterikrat primeri, da se zamore prava švajcarska živina za majhen dnar tako priložno kupiti. Ni nam treba v daljno Švajco iti; doma se nam ponuja ta dobrota!

Še posebno pa priporočamo to živino zato, ker je le srednje velikosti, tedaj za naše kraje naj bolj pripravna, in ker je od dobrih molznih krav; saj vsak lahko sodi, da gosp. lastnik ni slabe robe seboj iz Švajca vzel. Res, da je živina še mlada in da jo bo mogel gospodar več časa rediti, preden bo za pleme vgodna; toda o tem jim zamoremo spet povedati, da junec tega plemena, ko je leto dorastel, je že pripraven za pleme, ker v Švajci manjšo živino povsod že spušajo po dokončanem prvem letu.

Če se kam prilegajo Vodnikove besede:

Glej! stvarnica vse ti ponudi,
Le jemat od nje ne zamudi!

Iše te sreča,
Um ti je dan;
Najdel jo boš, ak
Nisi zaspan!

se priležejo temu našemu priporočilu.

Pa podviza naj se, kdor želi tako živinče imeti, da ne pride prepozno. Kdor si izredi takega junca, ga more potem imeti za pleme pri svoji živini, pa ga bo tudi lahko za plačilo spušal v svoji soseski. Saj vsak vé, kako potrebni so deželi dobri junci za pleme.

Od setve gojzdnega drevja.

(Dalje.)

Od pripravljanja zemlje za seme gojzdnega drevja.

Pripravljati se mora zemlja pred setvo, da more na-njo priti seme in okliti. Odloči naj se v to nar pred prostor na spašnikih ali kaka druga ledina. Pa tudi oskerbi naj se, da odmenjeni in obsejani prostor nekaj let v miru in pred pašo obvarovan ostane, da živina odrasčenega mladja več ne objeda. Dober pastir pri vsaki čedi bi že skušal obvarovati mladje, da ga goveda, konji in drobnica ne popasejo. Pa malo se je zanesti na pastirje, zlasti pri nas, kamor se živina večidel, in posebno na jesen, kadar je na polji vse spravljeno, brez varha goni. Treba je tedaj, da se obsejani prostori kaj bolj oskerbé. Prekop okoli narejen, tri do štiri čevlje širok in tri čevlje globok, bo temu vstregel. Izkopana parst naj se na znotrajno stran verže, da se zasip ali nasip naredi, čez ktere domača živina ne more, od zverine pa se kaj tacega ni bati. Od družega zagrajenja ni govoriti; nimamo lesa, da bi plotov delali, ali s protjem okrajevali zasajene prostore. Ne bo treba povsod okoli in okoli novih prekopov ali grebov kopati; zdal bo že kak jarek, če se le enmalo razširi, kolikor je treba za nasip. Ta ograja naj se še pred posetvo stori, drugači bi se z izkopano zemljo zasulo preveč posejanega semena, ktero bi imelo tudi na zasipu rasti. Nikdar naj se ne opusti ograjenje; saj je kmalo storjeno, če sosedje pripomorejo, in odneslo bo prihodnjo skerb, ker bi se moglo brez prenehanja po neograjenih setviščah paziti, da nobena živina na-nje ne zahaja, ali se druga škoda ne godi.

Obdelovanje zemlje za setev drevja je lahko. Če je zemlja morebiti ne dolgo pred izorana bila ali razkopana, ali pa lansko leto še le obdelana, ali pa če je ravno ledina, vendar tako rahla, da se pod plugom ali brano razsipa, ni je treba celo nič pred setvijo obdelati; le tako naj se seme va-njo poseje pa zakrije s parstjo, kolikor je treba. Pa ne vem, ali bi pri nas takih prostorov odmeniti mogli za drevno setvo, če ne kak selán sam za-se; narveč bomo imeli za to ledine po spašnikih puste in osivne, na kterih se mora, če so hudo in gosto s travo zaraščene, rušina skopati in narobe na tla povezniti, da trava sogrije, zemlja pa odkrita in nerodovitna od sonca in vremena rodovita in pripravna postane za drevje. Kjer je pa gosta trava, previsoka, ali žernjovec, naj se popali, in pepél raztrese, zemlja pa okoplje ali, če je moč, izorje.

Ni vendar treba za vsako drevje tako obdelane zemlje, temuč le za želod in bukvice, ker ta sadova morata priti po dva do tri perste pod zemljo. Za vse drugo drevje pa ni treba zemlje takogloboko obdelovati, zadostije, da le na načeto in malo zrahljano zemljo pride, in da ga po potrebi s parstjo zakriješ. Ne izorje se tedaj ali ne okoplje cela ledina, temuč le jamki ali jarčiči se naredé po nji, in poseje se seme va-nje. Tudi hrast in bukva tako vsejana

rasesta, kakor v izorani zemlji. Stori jo se namreč po ledini za posetvo odmenjene brazdice ali verste po dva pednja saksebi in po dva pednja široke, ali pa tudi ožje, ter se rušina na njih s travo ali žernjovcom izkopa tako, da med brazdami toliko ledine ostane, kolikor so široke, ali pa več ali manj po primeri. Trava in žernjovec pobrana in dobro otesana, da se preveč parstí z njima ne odvzame, se sožgeta ali na gnoj veržeta, ali pa se položita na celino med versticami. Za želod in bukenco se morajo brazde načete še enkrat dobro, vsaj štiri pavce globoko okopati, za drugo drevje pa ni treba več dela.

Obdelovanje po tem uku je koristno zato, da trava in žernjovec (resica) na medbrazdnih celinah perve leta klice in mehko mladje obsenči in v zavetji derži, kar je pri nekterem drevju jako potrebno. Še večja pa je ta korist na prostorih položnih, gričih in na stermicah; dežnica namreč ali snežnica navzdoli hriba rahlo obdelano zemljo in posejano seme izpera in posetev kazí, če je po celem prostoru zemlja vsa okopana ali izorana in rahla; medbrazdne celine pa vodo vderževajo, da ne more parstí in semena navzdoli izderati; posetva ostane in doraste. Zato pa se morajo brazdice po prek hriba speljati, ne pa navzdol. V taci krajih, kjer imajo blezo večidel le položne prostore, griče, stermice in strani hribov z drevnim semenom posevati, boljše ravne prostore pa za poljsko rabo, za travnike ali za sadno rejo prideržati, nar bolj bo le takega obdelovanja zemlje z brazdami deržati se.

To je vse, kar se mora pred setvo opraviti; večega dela ni. (Dalje sledí.)

Živinozdravilska skušnja.

Ozdravljanje ranjenih členov.

Vsak zdravnik vé, kako nevarne so rane kakkega člana, to je, če se člen prebode ali kak drugač poškodje tako, da izteka členova maz ali voda (Gelenkschmiere). Zdravnik J. B. Mazzini v Mortari priporoča v poslednjem vezku „Repert. d. Thierh.“ lahak pripomoček takole: „Dobro so mi znane vse zdravila, ki so jih zdravniki dosihmal poskušali zoper nevarne in terdovratne rane na členih; prepričal sem se pa tudi večkrat, da svinčeni kis (Bleiessig) je večkrat pri ranah prav dobro zdravilo. Ker je svinčeni kis za rane tako dober, si mislim enkrat, kaj bi bilo, ako bi poskusil prebode člen (s prebodo kapično vezjó) ovezati s svinčnim papirjem (Bleiblätteln); poskusil sem, in dobro sem jo opravil, in tako še petkrat“. Mazzini popisuje dve take rani na prednjih kolenih, ko je neki konj padel in se koleno tako prebil, da je členova voda se iztekala in se je s preiskavnico (sondo) lahko v členovo votlino seglo. Mazzini izmije najprej rano in potem položi tistega svinčnega papirja, v kterega v tobakarijah tobak zavijajo, tako čez rano, da jo čez in čez pokriva; ko je več taci svinčnih listkov položil čez rano, jo je ovezal s povojem, da je vez dobro deržala. Čez 24 ur se je prikazala neka černo-sivkasta tekočina izpod rane — to je znamenje bilo, da se je svinec razkrojil. Oveza se je potem odvezala, in če je treba bilo, se zavezala z novimi svinčnimi listi, toda rana se ni odkrila, ampak le čez spodnji svinčni listek so se položili poverh drugi. Še le čez 14 dni se je rana popolnoma odvezala; bila je zaceljena, le divje meso je bilo treba s peklenskim kamnjem posmoditi. Konj je potem tako dobro hodil kakor popred.

Zdravilski pomenki.

Ali je bila kolera tudi v starih časih še znana?

„Novice“ so že omenile, da kolera po svojem imenu in znamenjih je bila že v starodavnih časih znana. Kakor pa imajo različne dežele različne rastline, živali itd., tako imajo tudi dežele svoje bolezni, in o tem je tudi razloček med kolero, ki dan današnji svet strahuje in pa med tisto, ki je že od nekdaj v Evropi znana. Zato zovejo zdravniki pritepenko iz Azije, ktera že od leta 1817 kot kužna morivka razsaja, azijsko kolero ali kolero jutrovi dežel (cholera asiatica, cholera orientalis) in jo ločijo od bolj pohlevne, v Evropi in tudi pri nas že od nekdaj znane kolere zahodnih dežel (cholera occidentalis). Zanimivo bi utegnili vendar našim bralcem biti, ako jim povemo: kakošna je bila že v starodavnih časih znana domača kolera memo ptujke azijske.

Že Hipokrat, oče zdravilstva, ki je živel blizu 500 let pred Kristusovim rojstvom, jo popisuje v svojih 5. bukvah od deželnih kužnih bolezin takole: „Neki mož v Atinjah je dobil bljuvo-drisko. Bljuval je, driska ga je gonila in velike bolečine je terpel. Ni bilo mogoče, mu ne bljuvanja ne driske ustaviti. Bolnik je zgubil tudi svoj glas; černo se mu je delalo pred očmi in oči so mu vpadle. Kerč ga je vil, ki se je v čevih začel in v želodcu se ustanovil. Kolcalo se mu je. Driska je bila huja kakor bljuvanje. Po životu je bil merzel kakor led“. — Že Hipokrat je razločil kolero v suho kolero (cholera xerica) in v vlažno, cholera breis pri stavka. Una je brez bljuvanja in driske.

Tudi stari zdravnik Aretej, od kterega se ne vé gotovo, kdaj da je živel, je poznal to hudo bolezen in jo takole opisal: „Čutnice se nategnejo, mišice rok se zvijó, persti skrivijo. Ljudi napade vertoglavica, kolče se jim, nohtovi se jim poplavé, roke in noge imajo merzle — ob svoj glas pridejo; ker kerč mehur stiska, ne more vode pušati“.

Tudi Galen, rojen 131 let po Kristusovem rojstvu, popiše kolero kot silno berzo in hudo bolezen, v kateri ljudje žolč bljujejo in driskajo, kerč v mečah, merzle roke in noge imajo in jim žile oterpnejo. Fr. Malavašič.

Starozgodovinski pomenki.

Postaja „ad Publicanos“.

Razložil Davorin Terstenjak.

Antoninov potopis ima sledeče postaje od Hemone do Celeje naznamovane:

Emona XII, Savo flavio VIII, Ad Publicanos XI, Celeja XXXVIII.

Kje je stala postaja „ad Publicanos“? Schoenleben jo je iskal med Podpečjo in Trojano, zato piše: „Glogovitz vel circa Stein“¹⁾. Muhar je mislil, da je ta postaja stala tam, kjer je dnešnje selo Podpeč²⁾. Valvazor je bil za Glogovico.

Za Glogovico se tudi jaz poganjam — iz sledečih vzrokov. Pri starih Rimljanih je bil poseben stan vitezov (equites). Ta stan je bil mogočen, ker je bil lastnik velikega premoženja. Rimski vitezi (equites) so bili zakupniki (Pächter) vsih neposrednih državnih dacij, torej posestniki obilnega dnarja.

Kot zakupniki dacij so se veléli „Publicani“, in ker premoženje posamnih ni bilo zadostno, so se zedinjevali v družbe (societates) in so po takem bivali dnarsko boljarstvo (aristokracija) rimske države. Ker pa dnar daje, od kar svet stoji, moč in veljavo, so si tudi Publikani skorej prilastili mogočno besedo v državnih zadevah. Ž njimi so bili „argentarii“, kteri so bili to, kar naši bankirji, v

¹⁾ Schoenleben „Apparatus“ I. 86.

²⁾ Muhar „Röm. Nor.“ I. 239.

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 3. oktobra 1855.

List 79.

Ali presna (frišna) detelja tekne konjem?

Od živinozdravnika Dietricha *).

O tem so si misli naših gospodarjev zelo navskriž. Eni pravijo, da je dobra, drugi da ne. Eni jo pokladajo konjem, ker mislijo, da jim kr čisti, — drugi da si prihranijo dražega ovsa in merve. Le malo jih je, ki nočejo od presne (frišne) detelje pri konjih nič vediti, ker jim je marsikter konj že poginil po detelji.

Po mojih skušnjah škoduje detelja konjem in več boleznin izvira po nji.

Ni je klaje, po kateri bi konja tako rado klalo, kakor po presni detelji, in kmali je po njem, če tudi se mu pomagati ne zanemari. Posebno nevarna je pa detelja, ako se konju položi, ki je poprej le suho klajo dobival, — če se detelja poklada pred cvetjem, — če je mokra in merzla, ali zvenjena ali sparjena.

Al če tudi se vsega tega zelo nevarnega nič ne primeri, je vendar očitno, da ne tekne konjem, posebno če se kermijo edino le s presno deteljo. Če imajo malo ali celo nič opraviti, se res odebelijo, pa konj je bolj napihnen kakor mesnat, pride ob moč, se rad potí, teško sope; nikoli ni prav sit, ker vodeno deteljo želodec kmali prekuha. Če vpregaš takega konja za težko delo, nima nobene moči, se lahko v delu prežene, in ker se po vodeni klaji tudi krí zvodeni, nastopi potem mnogo boleznin. Tudi če zraven detelje konj enmalo ovsa dobiva, se ne odvernejo vse te napake popolnoma, ker s hitro prebavo detelje se tudi oves ne prebavlja popolnoma.

Če tako kermení konji zbolijo, se tudi vnetljive boleznin preveržejo kmali v mehkužne, in po ozdravljeni boleznin le počasi okrevajo.

Kakor tedaj to reč obračamo, povsod se nam kaže, da presna detelja ni za konje, katerim naj bolje tekne suha kerna.

So nekatere boleznin, katerim se prileže presna (frišna) klaja, kakor pljučnica, smolika, kevžeh — ali vselej je bolj varno, da travo pokladamo bolnim kakor pa nevarno deteljo, ki toliko rada napenja in kolje konje.

Od setve gojzdnega drevja.

(Dalje.)

Od oprav pri setvi gojzdnega semena.

Kdor hoče gojzdno seme prav sejati, mora vediti: ob kaki dobi gré mnogo drevje sejati, koliko semena je treba za vsaki v drevesno izrejo odmenjeni prostor, in kako se v zemljo spravlja, ali je namreč treba zemljo dobro okopati in prav zrahljati, ali če skuža, da je li načeta, kako globoko mora seme v zemljo priti, ali če je le rado na plitvo zakrito, — na dalej: ali rastičje iz semena izrašeno in mladje v svoji mehki mladosti zavetja in sence potrebuje, da bi se utegnulo takošno drevje med njim

zasejati, ktero bi hitreje odraščeno, unemu potrebno zavetje delalo.

Vse to je pri vsakem drevju drugači, ravno kakor mnogo žito tudi mnoge oprave potrebuje. Drugači se hrast seje, drugači brest ali lom, gaber, breza, drugo listno drevje, in jelovina; pri vsakem je treba kakšine druge oprave. Ne more se vse za vse drevje sploh povedati; priložno bo, da od vsakega drevja potrebno opravo posebej zvemo.

Prevdarimo se pred enmalo, ktero listnega drevja bi bilo nar koristneje zmeseno (skupaj) posejati. Nar boljše je res vsako drevje enega plemena posebej imeti, tu graden ali pa beli hrast ali cerovje, tam brezje, drugej bukovje. Pa preveč prostorov bi bilo treba, in po verh tega mislimo po svojem namenu le samo nizke zmešane logove, iz katerih bi vso našo lesno potrebo jemali, in pa posebej borovje zaredili. Bomo tedaj na prostorih z dovolj dobro, saj tri do štiri čevlje globoko srednje-vohko ali vlažno zemljo, z ilovco, prodrom ali apnenim peskom pomeseno posejali graden ali pa beli hrast, tudi cer, med njimi pa brest, javor in brezo; peščenka dovolj vohka nam bo služila za gaber in med njim za brezo, smerdeliko in mokovnico; ob kraji nizkih logov bomo lesnike in drobnice zaredili, in med drevjem tudi kaj divjih češinj. Zraven nizkih logov hočemo za borovino prostore odmeniti, ako imajo zemljo za njo pripravo, enmalo suhotno, ali peščeno. Clo puste peščene, suhe in plitve tla bodo vendar še dosti dobre za brezo, ali pa za trepetliko in za igo.

Glejmo sedaj opravo posetve vsakega semena:

Želod je nar bolje sejati, kadar z dreves pada, to je, na jesen, zakaj težko ga je do spomladi prihraniti. Če pa se je bati, da bi svinje ali jazbici v jeseni posejani želod požerli, ali če je silo veliko miš, naj se s posetvo do spomladi počaka, in želod hrani, kakor je bilo v teh listih že svetovano. Želod hoče dobro izorano ali okopano, dovolj rahlo zemljo; verste tedaj, ki se bodo namesto oranja po položnih stranéh delale, se morajo dobro globoko okopati. Veržejo se želodi na zemljo in zagrebajo z grabljami tako, da jih parst po dva do tri pavce visoko zakrije; na ravnini se to hitreje z brano opravi. 26 polovnikov je treba za oral (joh) z golim želodom gosto posejati, če je ves prostor obdelan; pri poverstni posetvi pa le 13 polovnikov (mernikov), ali, če so medverstne celíne širje ko brazde, še manj. Kjer pa bomo med hrast tudi drugo drevje posejali, se tudi toliko želoda na oral ni treba; vzeli bomo, da bo hrastje zmagalo, po primeri 6 polovnikov želoda, in vmes bomo posejali 6 verčev ali bokalov javorja, ravno toliko bresta, 10 verčev čistega gabrovega semena, in 8 verčev breze, v dobri zemlji pa jesenovo seme namesto gabrovega. Tako bomo lep zmešan log zaredili. Želod se mora nar poprej pod zemljo spraviti, ker nar globokeje pride, potem pa se drugo drevje po versti seje. (Dalje sledí.)

*) Iz 31. lista „Wochenbl. d. Ver. Nassau. Land- und Forstw.“

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 6. oktobra 1855.

List 80.

Kako posebno lepo zelje si zrediti.

Med zeljem in zeljem se vé da je velik razloček. Lepe, debele pa terde glave so veselje gospodarja in gospodinje, pa tudi veselje vsake kuharice in tistega, ki ga vživa, — če pa je glava le mehak in pernat kodravec, kdo mara za tako zelje!

Lepšega zelja (kapúsa), kakor ga vidimo na zelnikih v fari Marije Divice v Polji in posebno v Kašlji, ga menda ni na svetu, in vendar zemlja tega polja ni debela in mastna, marveč pešena.

Kaj nek počenjajo tukajšni gospodarji, da si izrejajo tako lepo zelje, ki jim tudi vsako leto, če ne pride kakošna posebna uima čez-nj, privabi lep dobiček? Neki prijatelj nam je povedal, kako ravnajo z njim, in ker bi bilo dobro, da bi se povsod ravnalo tako, povémo kar smo zvedili natanko.

Zelnik gleštajo po navadi, kakor drugod; navozijo gnoj, ga raztrosijo po njivi in jo izorjejo in obdelajo.

Kadar pride čas saditi sajenice (flance), skopljejo po poldrugi čevlji saksebi jamice, kakih 4 ali 5 perstov globoke in za dlan široke; v te jame pomečejo blata iz sekreta, in ko potem na-nj pogrebejo iz jam izkopano parst, ne vsade sajenice v to jamo ali v gnoj, ampak vsako tikoma gnojne jamice, zraven v zemljo. Korenine vsih sajenic (flanc) pa, preden jih sadé, še pomočijo v lonec, ki je s sekretnim blatom napolnjen.

Lejte! to je vsa skrivnost, ktera dela tiste lepe zelnike, ktere vsak občuduje, kdor jih le vidi, in kateri donašajo enemu samemu gospodarju po 100 fl. in še več dobička na leto iz prodanega zelja. Da ima človeško blato prečudno rodovitno moč v sebi, je vsakemu znano, — da si zamore te žonte vsak gospodar toliko pri svojem domu napraviti, kolikor je za zelnik potrebuje, je menda tudi gotovo. Vsak ima tedaj lahko pripomoček pri rokah. Le to, zares umno ravnanje si je zapomniti, da se ne sadi nobena sajenica v gnoj, ker bi ji bil prehud, ampak tikoma zraven, ob kraj gnojne jame, iz ktere se rodoviti bližnja zemlja počasi, da se nježne koreninice napivajo malo po malem tistega izlečka, ki tako čudovito pospešuje rast berhkega zelja.

Kakor naše pridne Krakovčanke znajo rodoviti svoje gredice, tako so kmetovavci okoli Kašlja in okolici ti res prvi mojstri za zelje; ne gnjusi se jim delo, iz ktereга rastejo goldinarji.

Že spet se kaže, da gnoj pa le gnoj je tista „compnija“, v katero bi mogli vsi kmetovavci od konca do kraja terdno verovati.

Naj pridni gospodarji in gospodinje prihodnje leto ne pozabijo svoj zelnik po kašeljsko obdelati!

Od setve gojzdnega drevja.

Od oprav pri setvi gojzdnega semena.

(Dalje.)

Bukvico je tudi nar boljše na jesen sejati, ker se tudi ne dá lahko hraniti. Kar bi se je pa po go-

lih prostorih posejalo, naj se le malega travna na spomlad opravi, zakaj klice bukvic v jeseni posejanih, zgodaj na spomlad prebodejoče in tolikanj občutljive, bi brez zavetja jele mraza konec jemati. Bukvica ne smé čez parst globoko pod zemljo priti, in rahla mora parst biti na nji, drugači klice premehke bi ne zamogle iz zemlje bosti. V jeseni posejana bukvica zgodaj na spomlad prebode, po spomladanski posetvi pa v 4 do 6 tednov. Le malo bo moč bukvja po golih prostorih zarediti; preobčutljiva je v mladosti, hoče biti v zavetji pod semenščakom svojim ali med drugim drevjem. Bukva tudi za nizke logove dobra ni; prezgodaj porobki ostarajo in ozeleniti obnemagajo. Med hrastjem že odrasčenim jo bomo nar laglej zaredili. Če vendar kaka vas želi tudi bukvja po spašnikih si zarediti, naj drugo drevje vmes zaséje, da bo mladim bukvicam zavetje delalo: vzame naj 2 polovnika bukvice, 20 verčev brezovega, in 6 verčev borovega semena na oral. Al kmali naj se borovje izseka, kakor hitro da nekaj zraste in bukovu mladje lahko brez njegovega zavetja ostane; breza pa ne bo delala zabave. Tudi okoli nizkih logov zamoremo ob kraji nekaj bukvice posejati, da si zale bukove prihranjence za dober rokodelni les pridelamo.

Gabrovo posetev, zvunkake majhine, na jesen opravi. Ne smé biti rahla zemlja, zadosti je le enmalo načeta, da seme do gole zemlje pride. S travo ali žernjovcem preraščene tla se morajo pred okopati kaj pa da, potem pa naj se vležejo ali naj se poho-dijo z živino. V tako vležano zemljo naredi plitve ozke jarčiče ali jamke z grabljami, gabrovega semena va-nje posuj, zapargaj ga rahlo rahlo zopet z grabljami ali kakim ternjevim šopom, da čez pol pavca pod zemljo ne pride. To tudi storí, če gaber med hrastje ali drugo drevje poseješ, namreč potem, ko je želod ali drugo težko seme že posejano, prereni goveda čez setvišče ali pa pusti tla ene dni vležati se, in potlej še le sej gaber, kakor si slišal. Kjer je zemlja za hrast preplitva in prepeščena, bomo nizke logove z gabrom in brezo zaredili, nekaj javorja in maklena vmes; dosti bo 4 polovnike izmancanih šopkov ali pa 16 verčev čistega gabra na oral, in z njim 10 verčev brezovega in toliko javorovega semena. Ne ostraši se, če kmali gabrovih klicev ne vidiš, oklije namreč zernje v jeseni posejano, še le čez poldrugo leto, spomladi sejano pa čez leto.

Lom ali brest bodeš nar priložnejše sejal kmali ko seme dozori, to je, poleti mesca rožnika; tako ti bodo rastičice do jeseni že 6 ali 8 pavcov zrastle, in dovolj okrepčane zimo prenesti zamogle. V nizkih logovih med hrastjem ali gabrom bomo brestje zasejali in vzeli za pobrazdino ali poverstično setvo 8 verčev semena na plug, ali še kaj manj. Ne smé se clo nič s parstjo zakriti, in priložno bo ob poletji zasejati ga na prostorih že v jeseni z drugo drevnino obdelanih; zemlja bo že dobro vležana in le enmalo se z grabljami izpergá. V tistem vremenu in pohlevnem dežji se mora posejati, da se kmali zemlje prime. Hi-

tro oklije. Tla morajo biti srednje-vlažne za-nj, in take lastnosti, da se poleti ne osuše, drugač brestova setev nič ne velja, in le saditi se mora v suhotni zemlji in pa pogostoma zalivati.

Javor je dobro v jeseni kmali ko je seme zrelo, boljše pa spomladi sejati, zato, da kliče zgodaj izraščeno od spomladanskega mraza ne pogine. Posejal se bo za pomesenje nizkih logov, in za to bo skuzalo 6 ali 8 verčev semena. Posetev se opravi, kakor gabrova, namreč ne v rahlo, temuč le v načeto ali pa pred okopano pa dosti vležano zemljo, in seme se pol pavca visoko s parstjo zagerne. Zelenje se v 6 tednih prikaže, in zabavlja mu sonca prepekva in spomladanski mraz; treba je brez ovmes posejati, da javorovo mladje med njo kaj sence in zavetja ima.

Jesen le kmali kmali, kadar seme dozori, sej, drugači ti več let v zemlji leži in ne kalí. Zemljo kakor za hrast in bukvo dobro obdelaj, in seme v narejene plitve jarčice posejano pol pavca s parstjo zagrebi. Kadar bo že hrast v zemlji, se 4 do 8 verčev jesenovega semena na oral poseje in pograblja. Koristen in verli bo jesen v nizkih logovih zapasen, dober za mnogo porabo in za hrodelj, rad in lepo iz porobka ali šterclov ozeleni in za prihranjence je prav pripraven. Seme pa še le v drugem ali clo v tretjem letu po setvi oklije.

(Dalje sledí.)

Za poduk in kratek čas.

Domači svetovavci.

Vprašal je nedavno neki gospodar soseda svojega: „Ljubi moj, kaj nek počenjate, da gospodarstvo vaše gré tako dobro spod rok in vendar ne vidimo nič posebnega pri vas? Saj mi drugi delamo tudi in se trudimo noč in dan; smo skerbni pa varčni, kolikor moremo, vendar opomagati si ne moremo nikoli“.

Sosed mu odgovori: „Ne vem, kako je to; menda da so moji troji domači svetovavci, katerim se imam zahvaliti za vse, kar imam“.

„Vaši domači svetovavci? ki so pa ti?“

„Domači pes, domači petelin in domača mačka“.

„Kaj se norca delate?“

„Po pravici govorim; lejte, domači pes laja, kader prikrade se kak sovražnik; to me opominja: pazi, gospodar, kaj se po hiši in okoli nje godí. Domači petelin pôje, ko dan se zaznava; to me opominja: na noge, pa delaj! Domača mačka se liže in čedi, ko bliža se ljub gost, in to spet me opominja: „pogerni mizo in postreži mu!“

„Vem, vem, ljubi sosed, kaj hočete s tem reči. Kaj ne, da tri stvari so potrebne, da se gospodarstvu pripomaga: skerblijivost nad vsem, kar bi utegnili nam škodovati, — delavnost v vsem, kar zamore nam koristiti, — pa prijaznost do vsih, ki nam dobro hočejo in dobro storé“.

„Če ste me razumeli — zaverne sosed — mi je drago; jez hvalim domače svoje svetovavce, da me opominjajo vselej, kaj naj storim; lahko bi brez njih kaj pozabil. J.Š.“

Jezikoslovne reči.

Besedi „jezar“ in „tisuč“ — in še druge števila.

Da naše jezikoslovje ne bo ostajalo enostransko, ali zahajalo v pomote, bo potrebno pogled tudi na druge indoeuropejske jezike obračati, in sicer ne samo na sanskritskega, temuč tudi na druge sorodnike. Dober izgled za to potrebnost ste besedi jezar in tisuč.

Gosp. Metelko slovensko besedo jezar ali jezero izpeljuje iz madžarskega ezer, besedo tisuč pa iz goti-

škega Thusund. — Kaj govori o tem priličevavna slovnica indoeuropejskih jezikov? Dr. Rapp piše v svojih bukvah „Grundriss einer Grammatik der indoeuropäischen Sprachen“ zv. I. str. 160, da se za število 1000 nahaja v indiskem beseda sahasra, v perziškem hezar, v armenskem hhazar, in k tem se vzame še slovenska jezar. Lahko se tukaj vidi, da v indiskem je za odverženo sprednico korenika hasra; v perziškem se glasnica *a* spreide v *e*, in tihnica *s* omeči v *z*, tedaj ostane hezar; z manjšo spremembo je v armenskem hhazar; v slovenskem pa namesti čerke *h* nastopi *j*, jezar.

Po takem dokazu se mora razumeti, da beseda jezar je indoeuropejska; ako se nahaja tudi v madžarskem ezer, je morebiti ravno nasprot iz slovenskega vzeta, ako ni tudi čudskim jezikom lastna; ako pa gosp. Bile piše, da beseda „jezar“ na Notrajskem pomenja sploh večjo množico, mora to tako veljati, kakor sploh govorimo „stokrat“ ali „tavžentkrat“ namesti „prav velikokrat“.

Druga korenika za število 1000 se med indoeuropejskimi jeziki nahaja ne samo v gotiškem Thusund, v nemškem Tausend, temuč tudi v litvanskem tukstantis; k tem se vzame še staroslovenska beseda tisušča, ruska tisjašča, slovenska tisuč. Tudi to pričuje, da beseda tisuč je indoeuropejska, in ne le po gotiški posneta; še bi se po litvanskem tukstantis utegnila dalje razložiti za deset sto; zakaj prvi del besede je tuk, lahko sorodno z indoeuropejsko koreniko takam za število 10, ktera se po indiško glasi dasan, po gerško pa deka, in drugi del besede stantis se snida z indiskim satam, z latinskim centum, s slovenskim sto.

Še tretja korenika za število 1000 je v gerškem chilioi, v latinskem mille, in v arbanaškem mije. Ondi je *ch* gerške besede polagama omečen v *m* latinske; po versti se namreč čerka *k* ali *ch* prestopa v *p* (primeri: latinski kado in slovenski padem), in čerka *p* se dalje meči v *m* (primeri: lat. paulus in slov. mali). Arbanaški jezik se sicer ne šteje med indoeuropejske, vendar se z njimi snida v nekterih korenikah; tukaj je beseda mije podobna latinski, ker se je čerka *l* spremenila v *j*.

(Konec sledí.)

Ogled po domačii.

Eno noč pri sv. Joštu na Gorenskem.

(Dalje in konec.)

Druga pozornost naša naj bo mali kapelici Marije Device, ki stoji malo proč na desno od cerkve. Ker sem v mladih letih mnogo od nekega puščavnika pri sv. Joštu praviti slišal, sem mislil, da je morebiti poleg te kapelice nekdaš stanoval, preden je bila še prava božja pot osnovana; pa pravilo se mi je, da prebival je res, vendar že novejši čas neki človek v belkasti hali, ki so ga za puščavnika imeli in klicali, v neki mali izbici v desnem stolpu cerkve, kjer ni zvonov. Bil je nek od zgornje strani domá, al je pa tū umerl ali kam je zginil, ne vém povedati *).

Je pa tudi še neka druga zapuščena hiša tam proti Selcam, pičlo uro od cerkve na lepem sončnem kraju, ki se pušava imenuje. Al je ta hiša v kaki zvezi z omenjenim puščavnikom, ne vém; morebiti je tudi tam kdaj kter drug prebival.

Tretje poslopje na gori je farovž. Bil je nekdaš samostan, kjer je po 7 duhovnikov pod nadzornostjo svojega vodja stanovalo in božjo službo opravljalo. Eden vodjev, kateri je nek tudi dovoljenje za sv. stopnice pridobil in jih osnoval, leži zakopan v cerkvi na desno, ko se skoz velike vrata pride, in ima naslednji kamnitni spominek: HIC

*) Jez sem svoje dni vidil tistega „puščavnika“ pri sv. Joštu, ki je bival v zvoniku pa k mežnarju pozimi menda spat hodil. Mogel je menda za gosača pri mežnarji veljati, sicer bi gosposka ne bila pripustila, da bi se bil potikoval po zvoniku. Vred.

NOVIČE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 10. oktobra 1855.

List 81.

Od setve gojzdnega drevja.

Od oprav pri setvi gojzdnega semena.

(Dalje.)

Brezo si utegneš, vse eno je in vselej ti se bo spasla, v jeseni ali pozimi ali pa na spomlad sejati. Clo nič rahla zemlja ne smé biti za-njo, zadosti pa je, da je načeta. Seme ne mara za parst poverh sebe, temuč smési naj se v kaki posodi enmalo s parstjo in poseje ob tihem deževnem vremenu, da se omočeno prec zemlje prime, in da ga, ker je lahko in perutasto, veter ne odnese. Konec zime, ko se sneg taja, se breza na-nj poseje, pa to le po ravninah, drugači bi ga snežnica tudi navzdoli sprala. Povsod med listnim drevjem v nizkih logovih zamoremo brezo sejati, pa gledati se mora, da je vse drugo drevje pred vsejano, in zadnjič, kadar je zemlja že enmalo vterjena ali potaptana, se seje breza. Ob kraji setvišč in po njegovih zasipih bo dobro brezo na gosto sejati, ker živina nje grenkega perja rada ne objeda; tako bo breze šapel na okoli gosto zaraščene namesto plotú ali žive graje služil. Po suhotinah, po peščenih in plitvih ledinah se zamore tudi zgol sama breza sejati, kjer se drugo drevje lahko ne zaredi; čuli smo, da ona v taki zemlji rada raste, in žlotne tla poboljša. Za čisto brezovo posetev je treba 4 polovnike semena na oral v povsod okopano zemljo, za poverstno posetev pa le dva ali pri širokih celinah poldrugi polovnik.

Jelša se po mokrotinah seje. Le na takih prostorih jo bomo zakojili, in zlasti po brežinah in jarkih, z natiči zasadili. Pa dobro bo vendar tudi med natiči po žlebovih in brežinah jelšovo seme gosto zasejati, da se hitreje gošča zaredi ter razpoke zemlje in zderanje ovéra. Med jelšo se utegneta tudi trepetlika (sivi topol) in iva sejati, ali pa tudi zgol sami po suhotni osipni zemlji, ki za jelšo ne veljá. Za vse to drevje ne smé zemlja clo nič okopana biti, če ni s travo ali žernjovcem zaraščena; po taki se rušinja s terdnimi grabljami razterga, da seme do gole zemlje pride. Jelša se seje na jesen ali pa pozimi, trepetlika in iva pa mesca rožnika. Ob ti dôbi namreč njih seme dozreja.

Seme takega drevja, ki bubice, hrušice ali jagodast sad rodi, se kakoršno je v močnatih ali mečnih bubkah zrelo, kmalo pod zemljo spravi, ali pa se sperejo koščice ali zernica iz bubik že vležanih in mehkih. Malo takega drevja nalašč zorejajo. Mokovnica in še hitreje rasteča smerdelika bi bila pa dobra pri nas v nizkih logovih, kakor tudi brokoj zlasti zavoljo hrodlja. Pošterka naj se tadaj njih kaka pest zernja med drugo drevje in s parstjo zagerne četert do pol pavca. Murva že toliko priporočena se bo hitreje in ložeje z natiči in koreninskimi izrastliki zaredila, kakor s posetvo. Kjer pa ni dosti murb, da bi se moglo zadosti natičev od nje dobiti, naj se jagode na vertu domá posejejo, ter mladike prirejene po prostorih za to pripravnih zasadé. Divja češnja se iz pelka ali koščice berzo zaredi, v nizkih logovih bo koristna. Kostanj pa naj se na robu teh

logov poseje za prihranjenje. Nagnoja za hrodelj dobrega zernja naj se iz stročja izruši, ter pošterka med drevje že v jeseni posejano, in četert pavca zakrije.

Od jelovine mislimo le bor zarediti, in nekoliko macesna vmes, ker hoja za naše goličave ni, in brez zavetja in sence v mladosti ne zraste, smreka pa le visoke gore rada ima. Bor se na spomlad mesca sušca ali malega travna seje, in klice, če je vreme dobro ne presuhotno, se čez štiri tedne prikažejo. Ne na rahlo okopano, temuč le načeto zemljo ima borovo seme rado. Če se tedaj ledina s travo ali žernjovcem zaraščena okoplje, kar tudi mora biti, naj se pustí zemlja precej ene dni vležati, ali pa živina čez gnana naj jo potlači; potem naj se enmalo sopet pograbi in bor va-njo poseje, ter z grabljami ali pa s kakim gostim težkim ternjevim šopom zapargà, da ga le pol pavca parst zakrije, več ne. Medverstne ledinice s travo in žernjovcem bodo dosti zdale, da se zemlja tako lahko ne osuši, da seme lahko in boljše oklije, in da rastike še mehke enmalo sence dobé. Na oral zemlje je treba za poverstno posetev 15 verčev čistega borovega semena, ali pa če dva do štiri verče macesna vzameš, le 10. Verh tega se še kaka dva verča brezovega semena po celem setvišču tje in ob kraji pošterka; pa breze se morajo, kadar so 4 ali 6 čevljev visoke zrastle, izsekati, ali saj dobro izrečiti, da borovini ne napotovajo.

Po dokončani posetvi semenine, in že pred ali saj potlej ograjenem setvišču naj se vse v miru pustí, in družega ni več treba, kakor skerb pred zatorniki, to je, da tudi ljudje, katerim se graja ali zasip nič ne vprè, iz porednosti ali nevošljivosti kako kvar in zator ne delajo. Gleda naj skerbno: ali župan ali pa za to postavljeni poljski varh, in vsaki za splošno korist skerbni sosed, da čez setvišče ne vozijo, živine po njem ne gonijo, in da se ne trava ne žernjovec ali praprot ne kosí, ne žanje, in tudi z roko ne puče, z eno besedo, da se nič ne godí, kar bi utegnilo klicam in mladju škodovati. Kasneje, če trava močno raste, da bi jela mladju zabavljati, se jo utegne kaj požeti, ali izpukati, pa vse z veliko skrbnostjo, da se kaka klica ali rastika s travo vred ne izterga.

(Dalje sledi.)

Dobrovoljni poduki.

Nesnažnost poglaviten vzrok bolezin.

II.

Nesnažnost po mestih.

Kakor je nesnage obilo po kmetih, tako se je ne manjka v mestih. Res je sicer, da gnojica se ne steka po mestnih ulicah, pa ni dosti boljše, če v nekterih mestih teče v vodo, v kateri se perilo pere in s katero se kuha.

Pa še družih okoljšin več je, ktere so krive, da je v mestih veliko nesnage.

Pervič so stare hiše, večidel tesne in tako napravljene, da čisti zrak le malo more do njih. Naši

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 17. oktobra 1855.

List 83.

Krompir določevavec žitne cene.

Po dr. Fernandu Stamm-u.

Ker se s spisom, ki smo ga v poslednjem listu naznanili, popolnoma veže ta, ktereга je gori imenovani veljavni pisatelj dr. Stamm občinstvu izročil, naj berejo častiti bravci še tega.

Lansko zimo je, kakor naši bravci vedó, ravno ta pisatelj pretresal vprašanje; „kaj bomo jedli?“ — ker pa je lani krompirja pomanjkovalo, je svetoval, naj bi se ljudje, kateri si želijo tečnega živeža, poprijeli graha, leče in boba. Letos se je krompir večidel povsod dobro obnesel, zato govori sedaj od njega.

„Lani — pravi — je dunajsk vagán krompirja veljal 2 fl. 24 kr. do 2 fl. 32 kr., — letošnjo jesen je v mnogih krajih na Českem cena padla na 1 fl., v nekterih celo na 44 krajc.; rež pa ravno ta čas velja 7 do 8 fl., pšenica 8 do 9 fl., grah 6 fl. — tedaj grah 6 do 9krat, rež 8 do 12krat, pšenica 9 do 12krat več kakor krompir.

Kaj nek pravijo učeni možje (kemikarji) k ti ceni?

Po naj novejših preiskavah Emila Wolf-a se zamore reči, da 102 funta graha, 129 funtov reží, 131 funtov pšenice, 134 turšice v živežu toliko zaleže kakor 514 funtov krompirja. Po družih skušnjah in preiskavah se je pa zvedilo, da rež, pšenica in turšica 4krat, grah pa 5krat več zaleže kakor krompir.

Če tedaj primerjamo ceno teh sadežev z njih tečnostjo in tedaj notrajno vrednostjo, vidimo očitno, da ste si vrednost in cena navskriž.

Letos je redivni ali tečni del, ki ga krompir v sebi ima, očitno bolji kup kakor redivni ali tečni del reží, pšenice, posebno pa graha, — je tedaj treba, da se ljudem to pové, da naj hišni oče svojo družino preskerbí s tem letos naj čenejšim živežem in gospodinji naročí, naj prav pogostoma daje krompir na mizo.

Kaj pa bo nasledek tega, ako bo za krompir dokaj kupca, in se ga bo tedaj veliko kupilo in porabilo?

Dražji bo krompir. V tem pa bo manj kupca za rež, pšenico in turšico, in ti bojo potem — bolji kup. —

Po tem takem bo tedaj letos krompir določnik žitne cene.

Kadar bo ljudstvo dobro razumelo tečnost ali redivnost mnogoverstnih sadežev, tadaj bo vsaki poljski blagoslov, naj že zadeva kateri sad koli, občinstvu na dobro. Tisti, kateri tožijo čez dragino kruha, jo zamorejo odverniti, ako več krompirja uživajo.

Velika škoda je, dokler ljudstvo ne pozna redivnosti ali tečnosti in tedaj prave vrednosti tega ali unega živeža. Hočem jim to v izgledu pri krompirji dokazati. Žganjarije dobro poznajo vrednost krompirjevo; one bojo letos veliko veliko krompirja

nakupile. Po tem pa ne bo kruh bolji kup, ampak žganje, pa morebiti tudi žganje ne, ker žganje se lahko za dražje čase v magacinih shrani.

Kmetovavec proda svoj krompir in je potem 9krat dražji kruh; on tedaj potratí polovico svojih pridelkov, in gospodarji, ki niso žita pridelali, mu pomagajo morebiti, ker pred vsim drugim reží ali pšenice namesto krompirja nakupujejo.

Jez se ne štejem v versto tistih, kateri od tega, če se vladarstva vtikujejo v kupčijske zadeve, pričakujejo nizke žitne cene, dober kup kruh itd. Ako pa vendar vlada s prepovedjo, da se iz krompirja ne sme žganje kuhati, hoče žitno ceno znižati, je takošno leto, kakor je letošnje, za to prepoved še naj pripraviše zato, ker letos je le krompir dober kup. Kadar se je malo krompirja pridelalo in je tedaj drag, prepoveduje že teržna cena sama po sebi, da se ne dela iz njega žganje. Bog daj, da bi kemija tisti sled, ki ga že ima, da se namreč iz premoga utegne špirit (alkohol) izleči, popolnoma dognala, — veliko bi bilo s to znajdbo zoper dragino kruha pomagano“.

Od setve gojzdnega drevja.

(Dalje.)

Kako naj se gojzdno drevje sadi.

Sadí se drevje, če mlado ali pa že enmalo odrasčeno, iz semena prirejeno drevjiče, ali pa tudi le samo mladike in veje od dreves odrezane, katerim reznice ali natiči pravimo, kam presadimo. Pomanjkanju drevja in lesa naših krajev bi se kmali pomagalo, ako bi se ob vodah in potokih, po jarkih, brežinah, in po mokrotnih spašnikih, verb na visoko rastečih, jancov in jelš obilo posadilo za veršnega drevja porabo. Ker tedaj vémo, da se to drevje laglje in berže z natiči zaredí kakor s posetvijo, bomo nar poprej od zasadbe natičev govorili.

Od reznic ali natičev.

Preskerbi se z dosti reznicami ali natiči in poreži jih iz dreves in germov, na katerih so prav terdni enoletni poganjki. Le-ti poganjki ali odrastki se porežejo spomladi preden se popje napejati začanja, to je, preden se drevje soči, in iz njih se po 10 do 14 pavcov dolgi ščapiči ali paličice naredé. Od spodaj na debelem koncu jih po strani obreži tako, da pri obrezku pop ostane, na verhu pa jih prirobi, da si roke ne dereš zatikaje jih v zemljo. Če se leta starih berstí ali odrastkov dosti ne dobí, so tudi persta debele, dve- ali triletné mladice ali vejice dobre; očistijo naj se pa stranskih vejic, in pripravijo kakor une reznice; pa nar boljše so mladice od enega leta mazinca debele, in če imajo že dobro izraščeno popje. Natiče pripravljene zveži po 25 ali več skup in zakopaj jih, da ne posahnejo, v vohko (vlažno) parst, dokler jih ne sadiš.

Hočeš namesto drobnih natičev že odrasčene 8 do 10 čevljev dolge prote jancov ali verb saditi,

je treba, da prav ravne 5 do 6 let stare veje za to vzameš. Obreži jim vse stranske veje in poganjke, in obsekaj jih na obeh koncih postrani, pa zatakni jih pred sadenjem v mokrotno zemljo ali v vodo, da se namočijo ter beržejše ozelené.

Drobni natiči se, če je zemlja dosti mehka ali rahla, kar va-njo zataknejo enmalo postrani in tako globoko, da le do dva pavca vèn gledajo. Če ti je pa zemlja prekrepka, da natičem jih noter zatakni vsi lub odereš, jim moraš poprej z ospičenim kolcom luknje narediti. Za velike natiče je treba z lopato luknje delati 18 pavcov globoke, ter se zemlja okoli protov vsajenih zagrebe in z nogo enmalo zatlači, kar bi bilo tudi treba pri drobnih, v preterdi zemlji, da pognane mehke koreninice dovolj rahle parstí dobé. Okoli debelih natičev pusti kotanjo, da se deževnica va-njo steka, in če kmali po sadbi dežja ni, jih moraš dobro z vodo zalivati. Prav bo, ako se tudi gornji obrezek vsajenega protja proti severju oberne, da sonce preveč na načeti les ne pripekova in debla ne posuši.

Poleti bodo natiči tako zasajeni kmali ukoreninili se, in mladik dosti pognali. Šumje (gojzdje) se utegne prirediti iz njih, ali pa drevesa večidel verhovne ali veršno drevje. Ob potokih in po jar-kih naj se šumje in verhovina ali štôrje oboje zaredí. Natiči za tako rabo se morajo vsaki drugači obravnovati.

Za veršne drevesa se odmenijo ige, bela beka, žolta beka in jagnedi, trepetlika namreč in janc; posadé se po 12 do 18 čevljev narazen. Válej prvo leto se drobnim natičem vsi poganjki in odrastki poréžejo zunaj enega samega, ki ima deblo in verh iz njega zrasti; posajeno protje pa se tudi vse obreže, zunaj veršnih poganjkov, iz katerih oberša pride. Oster nož naj se pri obrezovanji ima, in varuje naj se, da se drobni natiči, prvo leto še malo vterjeni, iz zemlje ne izderó. To pa obvarovati se terdno zraven debla stopi, in od spodaj gori se vejice odrežejo. Dobro je, da ob drugi spomladi velikim natičem gornje šterclje, pod katerimi odrastki zelené, odpiliš, rotinja ali načetek se tako kmali zaraste in overa se s tim, da deblo na verhu ne gnije in malo po malem celo drevo ž njim vred. Vsako leto naj se štóri ali veršne drevesa od vsih podobersnih izrastlikov očistijo, in čez 4 leta po zasadbi se utegne od velikih natičev, od drobnih pa čez 6 let že cela oberša posekati.

(Dalje sledí.)

Starozgodovinski pomenki.

O imenih „Svaduccius“ in „Svaduccia“.

Razložil Davorin Terstenjak.

(Dalje.)

Iz teh priklad je očitno, da vsi indo-europejski jezici pomene: viditi, vediti, zavidati, vještiti, vidovati (zaubern), osvedočiti, svedočiti izpeljujejo iz ene korenike „vid“, in da je oblika svedok, svadok, svaduk le edino slovenska. Nobenokeltiško deblo nima ne ene besede v ti obliki *). Ostroumni jezikoslovec Diefenbach in tudi preslavni Pott z našim visokoučenim Miklosićem vred pravi, da je prvotni pomen korenike „vid“ viditi, in da je pomen vedjeti „das Gesehen- und Erfahrenhaben“. Pott še primerja s koreniko vid sanskritsko koreniko „vind“, invenire, najti, in pravi, da je veda „ein geistiges Gefundenhaben“; —

jaz še grem dalje nazaj in rečem, da je prvotni pomen korenike „vid“ roditi, in da je veda (das Wissen) dušna roditva, „ein geistiges Erzeugthaben“. Po analogični poti se bomo resnice tega terdenja prepričali.

I. Poglejmo naj prej sanskritkega jezika prikazni.

- džan, perz. džadžanmi, gignere, džata, natus, genus, tribus, species, — zend. zata, zadeh, zad, filius, zaden, nasci, zayanden, gignere, — sansk. pradžan, parere (roditi), pradžana, prima impraegnatio; perz. farzandan, ältester Sohn, sansk. džanitr, genitor, džaniman, nativitas origo itd.
- džna, scire, znati, — hindostanski džanna, nosse, intelligere, džanita, cognitus, notus, in tako dalje.

II. V gerščini najdemo:

- gi — gesdai (ginomai, gin, iz redupliciranega gign.), getos, gnesios, gignere, genitum, gens.
- gignosko, ginosko, gnosia, gnoma, gnostos, scire, scientia, gnarus itd.

III. V latinščini:

- nasci za gnasci, zato: cognatus.
- noscere za gnoscere, zato cognitus, cognitio, gnovi = novi, notus, zato ignotus, nobilis za gnobilis, zato ignobilis, — primeri še škipetarsko: ngint, gens, in nech, intelligere, novisse.

IV. V keltiščini so spet takošne analogije:

- gal. gin, gein, gignere, gineadair, progenitor, parens, gineal, — cimr. genile, progenies, proles, stirps, gens, gennid, nativitas.
- gein, conceptus, gnia, cognitio, scientia.

V germanščini sicer pri tej koreniki ne najdemo takošne analogije, al pri drugi in sicer pri besedi kunan, kunnan, kunun, kennen, wissen; althochdeutsch chunnin. Na ti besedi se očitujejo sledeči pomeni:

- got. kuni, Geschlecht, genos, kunds, beschlechtet, althochd. chunni, khunni, chunne, mittelhod. künne, generatio, anglosaks. cyn, cynn, starofriški kin, genus, gens, prosapia, althochd. koenan, propagare, chundi, natura, kundr, cognatus, althd. archennan, gignere, latinski cunnus, Geschlechts-glied, slovenski kuna, idem, v keltiščini in sicer gal. cine, cinneadh, gens, familia, cinn, crescere, fieri, cineal, natura, cenhedlu, gignere, procreare.
- got. kunan, kennen, particip. kunths, ufkunthi, Erkenntniss, dänisch. kunne nosse, posse, cimriški ceiniad, cognitio, subtilitas, gal. cuinn intellectus *).

Sem še spadajo sledeče analogije tiko, zeigen, zeugen in bezeugen, testes in testiculi moder in moder.

Svojo prvo izpeljavo besede svedek, svedok, odshvi toraj popravim ne po zmislu temoč gramatično. Imeni Svaduccia, Svaduccius in polatinčane Antestius, Antestatus, Antestia, toraj znajo pomeniti: testis, der Zeuge, in Antestatus, der Gezeugte, prav naravno ime za rojenega otroka.

(Konec sledí.)

*) Da med besedami kuni, Geschlecht, in kunan, kennen, je zaveza, dá ostroumni Diefenbach (V. Wtb. II. 467.) veljati, in misli, da je prvotni pomen te korenike lucere, potem videre in sicer sansk. korenika kan, splendore, lat. candidus, in tako spet velja naše terdenje, da v indo-europejskem prajezi so bili pomeni: „roditi in svetiti“ identificirani, primeri: sũ stillare, crescere, gignere, odkodar sũnis, Sonne, Sohn, sava, voda in savas. das Erzeugniss, primeri še sansk. shur, gignere, shvashura, socerus, sveker, svaihra, Schwager po pravem cognatus, in shuras, Krieger, heros, kakor iz kũni, kuning, kinig, könig, staročesk. knině, knez. Pis.

*) Keltiške steblate korenike zamoreš pogledati pri Diefenbachu v bukvah „Vergleich. Wörterb. der goth. Sprache“ str. 220, 221, 222.

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 20. oktobra 1855.

List 84.

Obertnijske skušnje.

Asfodil — nov sadež za žganjarije.

Po gorah Istrije, Dalmacije, Horvaškega *) in na Lombarskem raste neka divja rastlina, asfodil imenovana; iz njenih korenin, ki so zelo enake koreninam tiste cvetlice, ki jo po vertih imamo pod imenom georginija, žgejo po Francozskem in drugod tako dober špirit (alkohol), da je popolnoma enak vinskega cvetu, in zelo prekosi žganje iz krompirja ali žita narejeno. (Glej v prihodnjem „oglasniku“ izpisek kupčijske zbornice). Še več kakor v imenovanih krajih pa raste asfodil ob bregovih Tičina in tudi drugod na Sardinskem, ob desnem bregu spodnje Donave in na Turškem poleg dalmatinske meje. Francozka vlada si na vso moč prizadeva zasaditi te rastline kaj veliko, da bi namestnica bila krompirja, žita in pese za žganjarije.

Ker asfodil po mnogih krajih tako rad divji raste, bi se utegnil tudi zasaditi po taci zemljiših, ki dozdaj niso bile za nobeno rabo. Ste pa asfodila dvoje pglavitni sorti: ena cvetè mesca rožnika rumeno (asph. luteus), druga belo (asph. albus); obe se prištevate k večletnemu rastlinju (perennirende Pfl.) Gosp. dr. H. Costa je podaril kmetijski družbi nekoliko teh korenin, ki jih bojo za poskušnjo vsadili gosp. fajm. Zalokar na vertu kmetijske družbe, da bomo vidili, kako se, na priliko, obnaša ta rastlina na pešeni zemlji.

Res bi bilo želeli, da bi se kak sad iznajdel, iz katerega bi se delalo dobro žganje, da bi tako drugi sadeži, ki so namenjeni živežu, le za sam živež ostali. Po vsem, kar se sedaj sliši, je veliko upanje, da bi asfodil utegnil ta zaželjeni sad biti.

Od setve gojzdnega drevja.

Od reznic ali natičev.

(Dalje.)

Da se izredí šumje iz natičev, se jim morajo vsi poganjki, vsi izrastliki pustiti; tako se bodo dobro gosto zarastli in priderževali bodo zemljo ob bregovih. Drugo leto že se začne kaj šib in vej od njih porezovati; dovolj tert, viter in družega šibja se tako pridobi. Rudeča, žolta in mehka ali letna beka naj se sosebno v to porabo odmenite. Po globovnikih in jarkih bo tako gosto šumje prav koristno. Gorjaki take jarke izderajo, da je groza viditi; sterminje in rebri brez ledenice, brez bilce trave ali steblija trave narazen režé, in zemlja in kamenje se po njih doli toči, da jih voda še dalje na njive in senožeti zanaša. Natiči tam zasajeni in ukoreninjeni pa bodo zemljo vezali, in goščava, čedalje bolj zaraščena, bo vderanje in terganje zemlje in kamenja branila; zato naj se med natiči tudi seme zaseje od ige, jelše, jancev.

Tudi visoke ravne drevesa se utegnejo iz natičev izrediti. Kadar se jim ob Ivanji vsi drugi odrastki porežejo, naj se nar lepši odrastek pusti namenjen za visoko drevó. Ob drugi spomladi se tudi

*) Prosimo za slovansko ime, če je kodi znano.

Vred.

štercelj že vsahnjen odreže ali odpili, in tako ti bo poganjk v lepo deblo zrastel, če ga tudi sproti od vsih stranskih izrastkov očiščuješ. Tako naj bi se jelše, za verhovno porabo ne dosti pripravne, visoke priredile, in kaki janci ob potokih, da se reže hrodelj vsako leto na njih. Tudi trepetlika (sivi topol) naj se tako zapase dovolj in gosto na pustih peščenih zlotnih ledinah, ker bi posamna po dobrih senožetih travo zatirala.

S tako lahko opravo se hitro veliko verbja, jagnedov in jelš zaredí, ktere bi dosti zdale overati pomanjkanju lesa; tudi ni skor celó nič stroškov pri tem; sej natičev od trepetlike, jancev in bele beke se lahko dovolj dobí; pa če bi ravno se kaj potrosilo za to, se že splačajo stroški.

Sadba z drevjičem.

Veče oprave in stroške pa prizadeva presajanje mladega drevjiča s koreninami. Zasadijo se v nekterih okoljšinah veliki prostori z drevjem. Pa če je le mogoče drevje s posetvo zarediti, deržimo se te. Vendar kakšenkrat utegne potrebno biti drevjiče zasaditi v sledečih okoljšinah:

Pervič: če po posetvi, in kadar že klice zrastejo, kaki goli prostori ali plešine ostanejo, je treba drevjiča saditi po njih, da se mladje povsod enake visokosti priredí, in da uno že odraščeno kasneje posejanega ne zatara.

Drugič: tudi po tem namenu, da bi hrastove logice pri nas popravili ter njihove plešute in goline s hrastičjem in drugimi koristnimi drevesi zasadili, zlasti pa tam, kjer je že nekaj redkega mladja pod stariimi drevesi zrastlo, da bo vse mladje enako in gosto povsod.

Tretjič: Zasadili bomo pašišča z odraščnim drevjičem tiste, na katerih se ne more brez paše izhajati, pa prostora ni, da bi se za posetvo kaj odločilo.

Poslednjič: če bi kak gospodar vidši drugod lepo mladje zasajenega drevja želel, da bi tudi sam sebi in na lastni zemlji kak logic si zaredil, in kmali že odraščeno mladje imel, tak naj si drevjiča zasadi, in imel bo, česar želi. Tudi kaka soseska bi utegnila, da bi si naredila hitreje veči log zraven posejanega prostora, drevjiče zasaditi kolikor želi. Sajenci bi se utegnili iz gošče vzeti, ki je izrastla iz semena; tako ne bi bilo nobenega stroška, le dela je enmalo več, pa tudi drevja bi več bilo in enacega unemu, že pred tremi ali štirimi leti posejanemu.

Da se drevna zasadba v vseh teh okoljšinah dobro izpelje, hočemo povedati tu, kako naj se opravi vse to. (Dalje sledi.)

Iz pariške razstave

gledé na razpostavljene kmetijske pridelke.

4.

V dunajskem časniku „Oesterr. Zeit.“ smo brali te dni popis tistih kmetijskih pridelkov, ki so jih različne dežele našega cesarstva v pariško razstavo poslale.

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 24. oktobra 1855.

List 85.

Nekaj o sadežu „asfodil“ imenovanem.

Pred več mesci me je ptuj gospod vprašal: ali ne raste tisti sadež, ki so ga „Novice“ zadnjikrat omenile in se asfodil imenuje, tudi pri nas in kako bi se dobil, ker ga neka družba misli za žganje rabiti.

Po tem takem bi utegnilo prav biti, da kar vemo, povemo od tega sedaj tako hvaljenega in res hvale vrednega sadu kaj več, da ga bojo naši domačini bolj poznali in za svoj prid obračali in pa pomnožili, da nam ne zgine drugam.

Bere se od tega sadu v nekem nemškem rastlinopisji, da že v starih časih so korenine te rastline kakor salato z oljem in soljo jéli, štible pa v žerjavici pečene kakor posebno sladkarijo vživali. Ne vemo, ali mnogim drugim vendar ta sad ni tako dobro dišal, ali da ga ni bilo dosti dobiti, — to je gotovo, da poslednji čas se ni nič kaj slišalo od tega sadeža, dokler je zadnji čas začel pozornost svetá na-se obračati, da je za žganjarije kaj dober.

Čeravno ne obilno, raste asfodil vendar tudi divji pri nas na Krajskem; že pred več leti sem jez te rastlini, ki se botaniško „asphodelus albus“, weisse Gilbwurz oder Goldwurz, in „asphodelus ramosus“, ästige Gilbwurz oder Goldwurz, po domače pa kraljev kops imenujete, vidil in naberal po senožetih pri Logatcu, Cerknici, Planini in Černomlji, in nekatere v tukajšni botaniški vert zasadil, kjer se še sedaj nahajate in tudi v pusti zemlji prav dobro obnašate.

Da bi lahko vsakdo to rastlino spoznal, jo hočem bravcem enmalo bolj natanko popisati.

Ima asfodil mesnate za pavec debele, struicaste ali podolgaste v šope izrašene korenine (res kakor georginije), ki so od zunaj krompirjeve barve, znotraj pa rumene; iz korenin se peresa tudi v šopih še čez en čevlj dolge, ozke, špicaste na tri robe in nekoliko loču podobne izrašajo, ki so v sredi enmalo votle.

Izmed imenovanih peres se pa izrašajo čez 2 čevlja dolge, gladke štible brez peres, ki so proti verhu nekoliko vejčaste; verh teh vejic se izrašajo cvetni reclji v podobi ozkega, podolgastega grojzdja; na recljičkih so pa drobnim lilicam podobne, bele, v 6 peresic razcepljene cvetne kronice, kjer so po unanji strani neke majčkine, rudečkaste risice, za katerimi kožčasti, černikasti peresčiki stojé. Semenišča so okroglaste, zunaj s tremi robci, znotraj s tremi predalciki, v katerih trivoglate ali zobate černe zernja ležé.

A. F.

Asfodil je starodavno znana rastlina, ktere slovensko ime je čepljec; v Dubrovniku pravijo mu zlatoglav (po latinsko „asphodelus ramosus“). Že nekdanji narodi so jo poznali; stari Pelazgi so jedli njene čebulici podobne korenine; posvečena je bila Cereri in Proserpini; mislili so, da ima čudovite zdravilske moči v sebi; tudi so jo na grobe sadili. Starogerški pesnik Homer v Odiseji pripoveduje, da po

prelepem prebivališču umerlih rastlo je zlatoglava obilno. Dan današnji sadijo Japanci to bilje po grobnicah; redijo ga tudi v loncih, ktere na nadgrobne kamne postavljajo.

J. Š.

Od setve gojzdnega drevja.

Sadba z drevičem.

(Dalje.)

Pred sajenjem naj se imajo vsi spremislili od podnebja, zemlje in nje lege in od izbere drevja pred očmi. Potem pa se mora vediti, ktera dōba je nar boljša za presadbo vsakega drevja, kako da se sadeži izkopljejo, luknje delajo, in kako se sadi in vse oskerbuje. Sadijo se drevesa v jeseni kadar listje odpade, v spomladi prej ko se sočijo in dokler popje žačenja otekati in poganjati, tudi pozimi ob jasnem vremenu.

Dobro je saditi v jeseni in pozimi, če se zavolj pomanjkanja vode zasajene drevesca dobro zalivati nemorejo; dež in sneg opravita, da se parst korenin dobro prime, v jami vleži, in da volkoto (mokrota) bolj v sebi derži, kakor če so bile drevesa na spomlad brez zalivanja posajene. Zato ob ti dōbi posajeno drevje tudi boljše ozeleni, kakor po spomladanski sadbi. Če je pa mogoče in lahko posajene sadeže kmali prav dobro zalivati, kar tako težko ni, kakor se morebiti misli, takrat je spomladanska sadba boljša, in to se lahko razume. Sadeži namreč v jeseni ali pozimi vsajeni so celo četrtert leta ali skorej celega polleta v zemlji le zatlačeni, nezmožni ozeleneti ali živeža serkati v se, in tako rekoč mrtvi; pred se jim utegne kaj napčnega prigoditi, zakaj v takem stanu do spomladi zmiraj le hirajo. Sadeži pa na spomlad izkopani malo pred ko vse oživi ali ozeleni, in sopet zdajci presajeni, le malo časa v svojem spanji in hiranji ostanejo, in hitro spet na novem prostoru porastejo. Pa skerbeti se mora pri sadbi te dōbe, da se sadeži dobro dobro zalivajo, da se rahla parst korenin povsod prime, in da nič praznega vmes ne ostane, drugač se rahla zemlja osuši, in sadeži poginejo. Vselej tedaj, kadar se sadeži lahko zalivajo, naj se sadé spomladi; kadar pa vode ni, na jesen, ali pozimi v jasnem vremenu.

Jamice ali luknje za sadeže se morajo delati pred sajenjem ob kateri koli letni dōbi si bodi. Posamezni gospodarji bodo prav storili, to delo poleti, ko je dolg dan in manj delavcov treba, opravljati; za soseske pa je nar boljše v jeseni, kadar družega dela na polji ni, jame pripravljati, da lahko vsi sosedje pripomorejo. Za odraščene sadeže je pol leta poprej jame pripraviti vselej koristno zato, da se izkopana parst tako rekoč spraši in zrahlja; za majhine sadeže pa se malo pred sajenjem jamice delajo, drugači bi izkopano parst preveč trava prerastla, in rahle zemlje pri presajanju ne bilo.

Dosti zaleže, koliko saksebi se jame kopajo, in sadeži vsadijo. Kolikor mlajši so sadeži in kar se

manj za naprej po svoji lastnosti in rastenji z vejami razširijo, bolj na gosto se morajo saditi, in nasproti imajo bolj poredkoma stati, kolikor so starši in za naprej širjo oberšo delajo. Za majhine poldrugi do 3 čevlje visoke sadeže naj se jamice 3 do 4 čevlje saksebi naredé, za večje po 6 do 10 čevljev visoke sadeže pa je treba 6 do 8 čevljev medprostora. To se govori, če hočemo gosto drevje zrediti. Po pašnikih pa, kjer ima paša ostati, in kjer se drevje za oboje saditi hoče, za senco živini na paši in za rabo lesa, naj se jame izkopljejo po 4 do 6 sežnjevsaksebi.

Delajo naj se jame po redu tako, da bojo ravne odperte verste viditi od vsih krajev; naj se za to versta raztegne in po nji se jame kopljejo v pravšnih razstopih ali razprostorkih; tako se po vsaki versti prej dela, in prva jama druge verste vselej med dvema prednjima pričnè, da bo vse dobro in lepo narejeno, kar tudi k rasti drevja pripomore, zato da se sadeži lahko obrastejo, eden drugemu z vejami nič ne zabavljajo. Široke in globoke morajo biti jame po primeri korenin sadežev, raji enmalo prevelike, kakor da bi se moglo potlej pri presajenji kopati. Za sadeže pavca debele skopaj jame blizo 3 čevlje široke in poldrugi globoke; persta debelim deblicam boš jih naredil 2 čevlja široke in enega globoke; za tako majhne ali še manjše sadeže je bolj priročno, če se namesto posamnih jam jarki naredé z medprostorom potrebnim. Zemlja izkopana na verhu, in pa rušinja se dene na eno stran, zdolnja pa nasproti, da jo je pri presajanji lahko zbirati, kar opravo sadbe zlo podvzuje. (Dalje sledi)

Zgodovinske reči.

Krajnsko zgodovinsko društvo — Cerngrob in več družega.

Spisal P. Hicinger.

(Dalje.)

V tem tedaj dela zgodovinsko društvo; blago in pravo nabira, spravlja, zverstuje, obdeluje, da bi prihodnji pisatelji naše zgodovine bolj pri rokah našli potrebne pomoči; izdeluje pa tudi po samem mnogotere strani naše zgodovine; tako dasiravno še ne stoji celo zidanje skupaj, je vendar že semtertje temelj dobro vložen, in se tudi stene tukaj in tamkaj bolj ali manj od tal vzdigujejo. Bolj natančno se že določuje, ktere ga rodovinskega debela da so bili nekdanji stanovavci naše dežele; bolj posebno se dokazuje, kje da so stale te in te stare mesta; razlagajo se starih kamnov napisi, odkrivajo nekdanje terdnjave, skazujejo stare ceste. Nabirajo se spominki iz srednjega veka, prepisujejo ali saj po obsežku zaznamujejo pisma, in gotova dōba za marsiktero zgodbo, ki zadeva celo deželo ali tudi le posamezen del, se je že določila. Tudi za bolj nove čase je društvo že mnogo storilo, listov, zaznamkov, popisov nabralo, da, ko bi zdaj Valvazor živel, bi lahko za polovico boljše delo izdal.

Vse to se je do zdaj spolnilo, dasiravno je le malo pravih delavcov, in razun gospod tajnika dr. Kluna, ktere ga zunaj dežele bolj poznajo kakor pa v domači, je perstov ene roke skoraj preveč, domače pisatelje in dopisatelje društva sošteti. Koliko bi se storilo, ako bi le po malem tudi drugi kaj pisali; sej ni potreba povsod učenosti, da se na znanje dá, kadar se je kak star dnar našel, kako staro pismo zadelo, ktera letnica iz bolj starega ali bolj novega časa v kamen vsekana ali v listih zapisana dobila. Tudi tukaj velja:

„Zerno k zernu dá pogačo,
Kamen k kamnu dá palačo.“

Naj k temu svojemu vabilu pridenem še nekoliko posebnega. Za Cerngrob se tedaj vpraša, kateri kraj se po nemško tolmači Ehrengruben.

Ne vém, ali ga je Nemec prav tolmačil, zakaj Cerngrob je pred ko ne toliko kakor čern grob. pri belih Krajncih se še sedanji čas govori cern namesti čern, in cermen, to je, rudeč, namesti čermen; lahko tedaj, da so tudi drugi Slovenci kedaj tako izgovarjali te besedi.

Zakaj pa da se je kraju to ime dalo, od tega pričuje staro izročilo, da so namreč kedaj roparji in tolovaji ondi imeli svoje gnjezdo, ter ropali memo potovajoče, ker je vse okrog velik gojzd pokrival, pot proti Gorici in Italiji je pa tam skozi peljala. Še le ko je škof Enicho leta 1283 nemških naselnikov krog Bitnjega, kakor višje v Sorici, vpeljal, je bila tolovajska druhal časoma pregnana.

Kdor pride zdaj do cerngrobske cerkve, s samim pogledom ne bo našel na stenah vse zgodovine, razun da je zidarija gotiška, nekaj starja močnejša, nekaj novejša, lepša, — da so nekaj jezuiti misijone imeli tukaj, in so se čuda godile že od 200 let sem, kakor napis govori na vratih, — od letnic pa samo eno na zvoniku 1666, ktera gotovo ni nar stareja. Nar bolj zvesto se hranuje tu tako imenovano „rebro ajdovske deklice“ ali prav za prav predpopske živali, 4 čevlje 8 pavcov dolgo. Škoda, da pri gotiških cerkvah tako malo varujejo letnice, ktere so večidel nekaj bile v kamen vsekane. Pride zidar ometat sivi zid, pa zameče in zamaže vse brez razločka. Tukaj bi bilo treba cerkvenim gospodarjem poskerbeti, da se taki spominki ohranijo, in ako niso za terdno narejeni, na priliko le na zid zapisani, bi bilo vendar vredno škerl ali plošo kupiti, napis in letnico v kamen vsekati in na pravem mestu vzditi. Jez sem, na pr., ko smo vse letnice pri naši cerkvici zabelili, dal plošo z zlatimi čerkami pod prižnico vzditi s tem napisom: „Stara cerkvica s. Brica šk., zdaljšana pred l. 1631, v farno zvišana l. 1790, v novo sozidana l. 1803, posvečena 5. sept. 1830“. Taka tabla se ne bo lahko zgubila, pa dela cerkvici tudi lepoto.

Od Cerngroba sem več našel v Ljubljani, namreč v bukvah gosp. dr. Costa-ta „Reiseerinnerungen aus Krain“ in pa v nabirnici zgodovinskega društva v spisu rajnega starološkega fajmoštra Jerneja Božiča. Ondi stoji zapisano, da je doljna cerkev sv. Martina zidana bila že v 12. stoletji, zgornja cerkev pa pozneje; pri nekem imenu je bila začerkana letnica 1493, na turnu *) pa 1551. Vendar to je tudi vse, kar vém; basni od „velikanske deklice“, ktera je stala z eno nogo na Šmarjetni, z drugo na Šmarni gori, očem ponavljati; smešno se mi pa pri takih pravlicah vendar to dozdeva, da ljudem ne pride v spomin, češ, 4 ali 5 čevljev dolgo rebro je vendar premajhno za tako dekličco, še ko bi bila dete v povojih!

(Konec sledi.)

Dobrodelni Džafar.

Iztočna povest.

Arabsk pesnik, ktere ga je Džafar velikodušno podperal, je po njegovi smerti svojega dobrotoika grob poiskal; vergel se je nad nj bolečine prevzet in celo noč ondi v solzah prebil. V sanjah se mu je prikazal žlahni Barmekid ter rekel mu: „To je božja naklomba. Jez sem ti živé dajal, zdaj pa sam več ne živim; bivam v grobu, namesto v palači. Moji doevi so bili šteti, vendar naj kratkosta mojih dní tvojih ne ogrenjuje. Pojdi v Bassoro, in reci tergovcu tretje štacune: „Barmekid Džafar te zaklinja, da mi daš 3000 cekinov. Zaklinja te pri spominu na bōbe“.

Pesnik se zbudi z naj večjim zavzetjem: „Moja sanja je resnična — zavpije — če je koli kdaj sanja resnico govorila; ako bi pa tudi še vlastni podpis Barmekida imel, vendar bi mi nikdo ne verjel. Naj bo! Vse čem pred zgu-

*) Beseda turen menda ni ptujka, ampak indo-europejska, po koreniki tur, bik, verh; latinsko turris, nemško Thurm, hebr, tur, cor. Pis.

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 27. oktobra 1855.

List 86.

Od setve gojzdnega drevja.

Sadba z drevjičem.

(Dalje.)

Izkopavajo ali izruvajo naj se pa sadeži previdno, če hočemo, da se presajeni dobro primejo in da bodo ozeleneli. Da ti presajba dobro izide, ne jemlji sadežev, ki so dolgo med drevjem na gostem stali ali pa revno rastli, ali ki so polomljeni, pokvarjeni, ali takih, ki imajo le malo korenin. Išči takih, ki so na prostem in ob kraji loga zrastle, ki so sonca in vremena vajeni, zdravi in žive rasti. Tudi ni varno dreves presajati z deblom od tal čez 2 ali 3 pavce debelim, zakaj debelih debel presajanje je težko in več se potrosi. Nar boljše se vsi sadeži primejo v njih prvi mladosti, ko so še komaj tri čevlje visoki, zato, ker se lahko še z vsimi koreninami vred izruvajo. Presaditi res da se utegnejo tudi veči sadeži, pa dosti se jih ne bo prijelo zato, ker se jim izkopanim korenike ranijo, poteržejo in preveč obrezati morajo tako, da med deblom, vejami in koreninami prave primere več ni. Zato naj se po prostorih, ki so pred pašo zabranjeni, le majhino drevjiče, in odraščeno le tam sadi, kjer bi oni po ostavah ne zamogli dorasti.

Naj se pa vzamejo sadeži iz mladja ali samosevnega ali nalašč zarejenega, nikoli ni dobro izruvati jih samo iz zemlje, zvun če so zlo majhini in v mehki rahli zemlji, ampak takole naj se to stori:

Zarini lopato enmalo po strani v zemljo, dvigni parst s sadežem in izruvaj na enkrat celo pest sadežev; tako boš koreninice nar manj pohabil. Pri odraščeni sadežih, kateri se po samem izruvajo, okoli debela tako deleč, kar je treba korenin pustiti, ostro lopato v zemljo zarini, in poreži tako vse koreninice okoli; potem pod koreninami z lopato okoli derzaj, da tudi korenine v tla rasteče odtergaš, ter izruj deblice pokonci pa ne postrani, drugač mu boš preveč korenin potergal. Še terdneje drevesica, ali pa clo odraščene in močne za spašnike, ali za presledke mladih logov moraš dosti deleč od debela okoli in okoli podkopati, in spravi jih tako z vsim mogočnim varovanjem korenin iz zemlje.

Koristno je sadežem, in hitreje se porastejo, če se s kepo vred, to je, s parstjo, ki se korenin derži, presajajo. Glej tedaj, kadar jih izkoplješ, da se preveč parsti ne osuje; vloži dobre sadeže vále v pletenice, na rahlo in z vlažnim mahom jih zagerni, ne pa, da bi jih na soncu ležati pustil, ali pa terdo tje metal in dregal, zakaj korenine bi se osušile s parstjo vred in polomile ali pohabile bi se. Večih sadežev ni ravno lahko s celo kepo izkopati, pa vsaj korenine naj se varujejo, da se ne ranijo z matiko; otrese naj se po malem deblice, in polahkoma parst z matiko od korenin razslobodi.

Izkopanim sadežem se morajo korenike in vejice nekoliko obrezati. Pri drobnih sadežih, ki se jih po več skup in z vsimi koreninami izkoplje, ni ravno obrezovanja treba, pa le pregledajo naj se, in če je kaj korenin ranjenih, se morajo obrezati. Vsi bolj

odraščeni sadeži pa morajo obrezani biti; bile so namreč njihove korenine z lopato na okoli spodrezane, večidel potergane in stlačene, in gnjile bi tam na koncu ali vsaj tako lahko se ne zarastle, kakor če jim poprej vse rotinje z ostrim rezilom gladko porežeš. Prav oster kosir (fovč) zato vzemi in obrezuj z njim od zdolej gori tako, da obrezek spodej pride. Potem naj se še vsakemu sadežu spodnje veje stikoma pri deblu toliko odrežejo, da se vidi prava primera oberše in korenin; drugači, če je več vej kakor korenin, bi le-té ne mogle dovolj živeža onim pripravljati. Sadežem tedaj z dosti in zdravimi koreninami moreš več verha pustiti, kakor onim le s pičlimi in slabimi koreninami; in ravno tako naj nas skušnja uči, da se morajo sadeži v pusto zemljo sajati bolj na vejah obrezati kakor sadeži za dobro zemljo odmenjeni. Hočeš iz sadežev visoke ravne drevesa prirediti, ne kvari jim veršičev, drevesom pa, ki jih boš po spašnikih in ulicah, ali kolikor za verhovno rabo odmenil, utegneš tudi veršiče prirezati; bolj goste verhe ti bodo zredili. (Dalje sledi.)

Gospodarska skušnja.

Ali so lesene ali železne brane bolje?

V Ličeni na Saksonskem so skušali unidan lesene in železne brane, da bi se za gotovo prepričali, ktere so boljše? Enoglasno so razsodili, da lesene so boljše, ker veliko bolj poverhi zemlje plešejo in jo tedaj bolj zdrobijo kakor železne, ki globokeje v parst sežejo pa le ride režejo. Le na njivah, ki so bile zlo zaraščene s plevélom ali kjer je debela ilovca, so železne brane boljše opravile. — Pri ti priložnosti je bilo tudi rečeno, da kmetovavci sploh prepočasno vlačijo; le tisti, kdor hitro z brano gori in doli gré, zemljo bolj zdrobi.

Gnjati in svinsko meso sploh dobro in lepo sušiti.

Veliko je na tem ležeče, kako se suho meso napravlja. V „Ill. Dorfz.“ svetuje neki gospodar tole: Berž ko je bil prešič zaklan, se za suho meso odločeni kosovi dobro vribajo s popolnoma suho soljo, h kateri se je primešalo nekoliko solitarja; posebno kosti, kar se jih ni moglo odločiti, se morajo dobro s soljo vribati in potem še s soljo potresti. Tako osoljeno meso se spravi v hramu (keldru) skoz 10 dni, in se še včasih s soljo vriba. Pa kos na kosu ne sme ležati, ampak med vsak kos, če jih več skupoma leži, naj se dene enmalo slame ali naj se pokrije s kakim platnenim pertom. Še boljše je pa, če se tako meso obesi v hramu. Hram pa naj je suh, ne premerzel in ne prevroč, zakaj vročina kakor zmerzlina škoduje; za manjše kosove od 4 do 5 funtov je dosti, če se na to vižo solé le skoz 6 do 7 dni. V nekterih hišah pokladajo meso v slano vodo, dodevajo brinja, lorberja, česnja in dišečih klincov, — ali to ni dobro: meso se po slani vodi preveč izluži, pravi okus se zgubi itd. Vsega tega se ni bati, ako se ravna, kakor smo gori svetovali. Kdor tedaj želi dobro svinino imeti, naj ravna tako“.

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 31. oktobra 1855.

List 87.

Od setve gojzdnega drevja.

Sadba z drevjičem.

(Dalje.)

Kako se hranijo sajenci do presajbe, in kako se prenašajo iz tistega mesta, kjer so rastle in kamor se sadé, je važno opravilo. Nar večja skerb pri tem mora biti, da se korenine varovajo vsah-njenja. Ako je sadišče blizu tam, kjer sadeže jemlješ, ne izkopaj jih več na enkrat, kakor toliko, kolikor jih zamoreš čez dan presaditi. Ako ti jih pa ostane še za drugi dan ali za več dni, položi jih po strani v jame, in zagerni korenike s parstjo in rušinjo. Ako se pa sadeži morajo daleč kam prenašati ali prepeljavati, se zložé, kar je drobnih, v pletenice z mahom in s parstjo zakrijejo; večji sadeži pa se v šopih s preveslom povezani in v moker mah dobro zaviti prenašajo ali prepeljujejo. Obrezovanje zgorej rečeno naj se opravi pred, da se jih lahko več skup in na tesno poveže.

Ako začenjaš sadeže presajati, vèdi se po tem-le:

pervič: deblo ne smé globokeje v zemljo priti kakor je poprej stalo;

drugič: poskerbi, da korenine priložno ležé, kakor so zrastle, zlasti da vse stranske korenike sopet po strani v zemljo pridejo;

tretjič: zasipaj korenike s parstjo nar boljšo, dobro, rahlo, in zdrobljeno, da ti nič praznine vmes ne ostane;

četertič: zalivaj, kar ti je mogoče, sadeže prav dobro prej ko zaravnaš jame, da se parst dobro in na gosto okoli korenin pritisne, in da jim daje potrebno vohkoto.

Sadba pa naj se takole opravlja:

Sadivec naj se oskerbí s pletenico ali šopom sadežev in s posodo vode, in naj se vstopi v versto narejenih jam; vzemši sadež ga v vodo pomoči in vloži gornjo pred izkopano rušinjo na dno jame z ledenico ali travo na spod. Deržaje potem z levico sadež v jamo, naj toliko na strani ležeče parstí z desnico noter pogrebe, da korenine lakko dobro zatlači ž njo in da sadež sam stoji, gleda pa, da ga globokeje, ko je prej bil, v jamo ne vsadí. Tako gré od jame do jame naprej. Drug delavec za njim v vsako jamo, kjer je drevesce že posajeno, s kako golido vlije za verč vode, da se zemlja vsa razmoči in razkaša, deržaje sadež z levo roko, da se ne zverne. Zdajci še tretji za njim gré z matiko vso drugo parst v jamo grabi, jo zatlači z rokami okoli korenin in debela, in popravi sadež, da lepo ravno stoji in pa ne preplitvo ne pregloboko. Zadnjič se kotanja okoli deblica naredi, da deževnico lovi; v vohki (mokrotni) zemlji pa mora biti glavica zemlje okoli sadeža namesto kotanje. Drobnim in majhnim sadežem skuzà, če se zalijejo, pa ne vsak posebej, temuč vse skup že sajeni in opravljeni.

Zadnji dve opravili, namreč zalivanje in poravnanje jamic, bi tudi lahko en sam delavec opravil, in kjer bi se zalivanje nepotrebno zdelo, kakor v prav dobri rodovitni in vohki zemlji, je tudi za vse le en sam zadosti; previdi se z dovolj sadežem, z lopato ali matiko, vsajaj jih brez drugega pomoči in opravi vse zgorej rečene dela. Pa vendar le vse hitreje od rok gré, če je več delavcov. Pri odraščeni sadežih pa en sam sadivec nikoli ne skuzà; treba je, da so vsaj trije. Eden, sadež primši, ga omoči ali dobro poškopí po koreninah z vodo in ga vsadí v sredo jame; deržeč ga z rokama velí pomagavcu toliko dobre parstí z lopato pod korenine vsuti, da deblo prav v zemljo pride ne pregloboko ne preplitvo. Za tem podá sadež pomagavcu in klečeč porabi toliko dobre parstí z rokami v jamo, in zatlači korenine ž njo, da sadež sam stoji, in tako gré s tovaršem do druge jame naprej. Tretji delavec za njima vsajene debela jako zaliva, poteza ga gori pa doli po malem, dokler se zemlja vode ne napoji, in sadež spet sam stoji; potem pa še več parstí v jamo spravi, potlači jo sproti z nogami okoli debela, varuje pa, da debela ali korenin ne zadene, ne odergne ali poškodova; nar slabeja zemlja pride na verh. Zadnjič naredi s parstjo, kolikor je ostane, v suhi zemlji kotanjo okoli debela, v vohki zemlji pa veršič. V mokrotno zemljo se ne smé saditi, temuč če so kakšine višine po nji, naj se na njih sadí, ali pa na nalašč narejenih glavica.

Tako bomo odraščene sadeže po spašnikih, ob potih, po mravah, in kar bo posameznih dreves, zasajali. (Konec sledí.)

Gospodarske skušnje.

Pretakanje vina — vinu velika dobrota.

Veliko veliko je na tem ležeče, kako se z vinom ravna v kleti (keldru). Neznana napaka je ta, da vinorejci večidel mislijo, da vino mora v sodu ostati, kakor je, in se bojé, da bi se ne spridilo, ako bi ga pretočili (abziehen). To je skozi in skozi kriva misel, ktera odtod izvira, da gospodarji ne poznajo obstojnih delov vina, in da ne vedó, da se mora, kadar se je sčistilo, pretočiti in posneti od goščave, preden iznova spet začne vreti, sicer mu škoduje tista goščava, ktere se je že enkrat znebilo, ker jo vdrugič spet razkroji in v-se vzame. Vsako vino naj se pretoči proti koncu zime in v jeseni, kadar je popolnoma čisto; takošno dve leti staro pa večkrat pretočeno vino je ravno tako dobro kot 6 let staro pa ne pretakovano in za tega voljo morebiti že sprideno. — To priporočajo skušeni možje naj imenitnejših vinskih krajev. (Verhandl. d. Badner Sektion).

Mavec (gips) tudi dober za lan.

Nek siležk kmetovavec ima že več let tako lep lan, da krog in krog ni takega viditi. Kaj pač dela ž njim? Kakor hitro je lan zrastel za 2 ali 3 pavce visok, potrosi po njem mavca ob gorkem vremenu na

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 3. novembra 1855.

List 88.

Od setve gojzdnega drevja.

Sadba z drevjičem.

(Koniec.)

Je li mogoče tudi velike odraščene drevesa presajati?

Mogoče je, pa le s celo kepo parstí. Starih drev-
ves blezo nobeden presajal ne bo; preterdno so že
ukoreninjene, pa tudi če bi mogoče bilo, ni koristi ž
njimi. Pa tudi mlade odraščene drevesa se le v ka-
kih posebnih okolistavah presajajo, postavimo, če se
hoče kako lepo koristno drevo presaditi v vas ali pred
hišo in cerkvo, ali na kak vert od drugod, kjer manj
priložen stoji.

Le-tó delo se pozimi v mehkem vremenu opravi.
Okoplje se drevo deleč od debla na globoko z ostrimi
lopatami, in prisekajo se vse deleč razraščene kore-
nine okoli in okoli ostro in gladko. Tako narejena
velika kepa korenin s parstjo se prav obilo zalije, da
se voda po jami in pod korenine steka. Potem najse
drevo ob zmerzlini s kepo vred vso pomerzljeno z
navarji vzdigne in vèn spravi, in opleska naj se ali
zaznamenja njegova severna stran. Izkopanemu dre-
vesu veje in odrastke prikrajšaj in zapeljaj ga, kjer
ga češ presaditi. Brez zamude ga vsadi v jamo že
pred narejeno in dosti veliko, tako, da zaznamenjano
stran sopet proti severju pride. Potrebna je namreč
le-tá ravnava, ker drevesa odraščene so že preveč
le na eno stran navajene, in več lesa je že na sončni
strani pod zlo šlo. Ne naravnost, temuč enmalo proti
navadnemu vetru naj se drevo postavi, drugači bi se
kmali samo obesilo ali nagnilo. Okoli tako vsajenega
drevesa se med kepo in rob jame dobra parst posuje,
zalije se spet obilno z vodo, kolikor je noter gré, za-
tlači se zemlja s kolmi, in potem vse v miru pusti,
da sopet pomerzne. Kadar toplo prihaja, se še druga
parst čez korenike dene in naredi se kotanja okoli
debla, da se zamore večkrat prvo leto zalivati ob
suši; drugo leto, kadar je drevo že dobro ozelenelo,
se kotanja poravná.

Da sajenje vselej dobro izhaja, se ne sme sa-
dišče po opravljenem deblu od konca celó v nemar
pustiti. Drobni sajenci, če jih trava in drugi plevél
prerasča, se morajo okopavati, drugač bi onemogli in
sčasoma poginili, čeravno je presadba bila vsa dobro
opravljena. Še dosti potrebnejše pa je zalivanje
sajencov ob suši, ko začnejo prav očito sahnati.
Kdor je tedaj drevje sadil, naj ne opušča ob potrebi
tudi zalivanja, drugač bi bilo prvo delo zastonj in
moglo bi se sopet ali vse na novo saditi, ali saj
poginjeni sajenci nadomestiti. Velikim sadežem od 6
do 10 čevljev dolgim naj se tudi kôli dajo, da se
na-nje operajo, zlasti če so jako na vetru. Kôl
mora opaljen biti, kolikor ga v zemljo pride, in še
stopinjo čez, da ne gnije. Pred sajenjem naj se
kôli v sredi jame terdno zarinejo, zakaj, če se to po
sadbi zgodi, kôli odergnejo korenine in sajenci se ne
morejo z zemljo vred, kadar se vlega, bolj v tla po-
mikati, in tako praznina ostane med koreninami in

zemljo. Gleda se naj, da koli vselej na poldansko
stran debla pridejo, zavoljo sence ob vročini. Vsa-
jenec naj se s terticami h kôlu priveže, in med nju
se mah pomaši, da se lúb ne dergne. Kjer vsajen-
cov veter preveč ne mahljá, bo dosti, če se iz par-
stí, rušnje ali sipače naredé veršiči ali glavice okoli
debel.

Vidi se iz vsega tega, da ložeje, hitreje in ce-
neje reje drevja ni kakor je posetva; če se pa ven-
dar v nekterih okoljshinah sejati ne more, je nar boljša
in nar lagleja oprava z majhnimi, 2 do 4 ali k ve-
čem do 5 čevljev velikimi drevesci. Pa ne dajmo se
ostrašiti ne tudi od kaj večé prizadeve za zasajenje
spasnikov z velikimi sadeži; obilno se nam bosta trud
in skerb povernila. Sej pa tudi ni presilnega opravila z
velikimi sadeži memo sajenja drobnih, zakaj dosti
manj jih je potreba, in pa tudi manj lukinj; obsaditi
namreč cel oral za gosto lesišče s 5 čevlji visokimi
drevesci je potreba 2300 drevesic, za oral spasnika
pa z velikim drevjem do 10 čevljev velikim in po-
redkoma vsajenim, le 80 do 200 dreves. Le to naj
se poskerbí, da se korenine takih velikih sadežev pri
izkopovanji kar naj manj je mogoče potergajo; to je
sosebno varovati pri drevji z dolgimi serčnimi
koreniki, kakor pri hrastu, brestu, javorji,
kostanji, divji češnji, lipi in enakem.

Nove najdbe.

Rudeča barva iz guana.

Pariški kemikar Depouilly je iz tistega tičj eka,
ki se guano imenuje, in od ktere ga je naš list že
večkrat govoril in ga hvalil kot posebno dober gnoj,
nedavno najdel napravljati lepo rudečo, škerlata-
sto barvo. Za barvarije je ta najdba tako ime-
nitna, da vse govori sedaj na Francozkem od te barve,
od ktere nikdar nihče ni mislil, da je skrita — v gnoji.

Nova najdba s šoto (Torf.)

Kemikar C. J. Broke sen. v Kolonii (Köln) na-
pravlja iz navadne šote takošno šoto, da gori z pla-
menom in daje vročino in žerjavico kakor naj bolje
derva; imenuje tako napravljeno šoto cialinino šoto
(Cialine-Torf). Poskusili so to šoto v kovačnici in
gorela je s plamenom več čevljev dolgim; podkurili
so tudi parni kotel (Dampfkessel) in se prepričali, da
plamen cialinine šote je bil veliko močnejši in dalji od
navadne, sirove šote, ktere plamen ni večji kakor 6
do 7 pavcov. Če se ta najdba popolnoma poterdí in
je naprava lahka in brez velicih stroškov, bo zelo
važna za take kraje, kjer je veliko šote.

Gospodarske novice in starice.

Cvetja muškateljke ali muškatnega grojzda

je prišlo letos veliko na Dunaj iz Francozkega, da
ga, kadar mošt vré, obešajo v majhnih žakličkih v
sodce, v kterih se vino tega žlahnega duha tako na-